

OSMANLI YÖNETİMİNDE KIBRIS'TA KİTLİK VE ÇÖZÜM YOLLARI
(1869-1874)

CYPRUS: FAMINE AND RESPONSES UNDER THE OTTOMAN ADMINISTRATION
(1869-1874)

CEMİL ÇELİK*

Öz: Kitlik, ihtiyaçlara yetmeyecek seviyede azlık veya yiyecek maddelerinde görülen darlıktır. Dünyanın farklı bölgelerinde kuraklık, yağış düzensizliği, salgın hastalıklar, savaşlar, isyanlar vb. sebeplerle kitlikler yaşanmıştır. Kıbrıs'ta tarihsel süreç içerisinde birçok defa kitliğe maruz kalmıştır. İncelenen dönemde yaşanan kitlik hadisesi kuraklık ve yağış düzensizliğine bağlı olarak meydana gelmiştir. 1869 yılında yağış miktarı önceki yıla göre 1/3'e kadar düşmüş ve adada büyük bir kuraklık yaşanmıştır. 1869'da başlayan kuraklığa bağlı kitlik meydana gelmiş; insanlar, ev eşyalarını, çiftlik hayvanlarını satmış, hatta bitki köklerini yiyerek hayatta kalmaya çalışmışlardır. Adada kitlik yüzünden yer yer karışıklıklar çıkmış, hırsızlık ve hastalık oranları da belirgin bir şekilde yükselmiştir. Bunun yanında fiyatlarda artış yaşanmış, ahali tefecilere yüksek faiz oranlarıyla borçlanmıştır. Köylülerin mahsullerine, evlerine ve hayvanlarına el konulmuştur. Osmanlı Devleti ise sosyal devlet anlayışının gereği olarak kısa, orta ve uzun vadeli çözüm yolları üretmiştir. Adaya değişik bölgelerden hububat ve saman ithali yapılmış, ahaliye yardım için kampanya düzenlenmiş, para yardımı yapılmış, vergi ertelenmesine gidilmiş ve hububattan vergi alınmayarak fiyatların yükselmesi engellenmeye çalışılmıştır. Çiftçileri tefecilerin elinden kurtarmak için çeşitli çözüm yolları üretilmiştir. Ayrıca fakir halka bedava ekmek ve tohum dağıtımı yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti'nin bu uygulamaları İngiliz yöneticilere örnek olarak gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs • Osmanlı Yönetimi • Kitlik • Kuraklık • Sosyal Devlet • Hububat

Abstract: Famine is the dearth of food such that the needs of the people are unmet. Famine has been a constant of different regions of the world from drought, irregular rainfall, epidemic diseases, wars, rebellions etc. Cyprus has experienced famine several times. In the period studied famine occurred due to drought and irregular rainfall. In 1869, annual rainfall decreased by 1/3rd when compared to the previous year and a great drought occurred on the island. This drought resulted in a famine; people sold their furniture and farm animals. People even tried to survive through eating the roots of plants. The famine caused uprisings and lawlessness, the rate of burglary and of disease increased. As prices soared, the public became indebted to brokers with high rates of interest and their crops, houses and animals were seized. The Ottoman State devised short, middle and long term solutions, as required by the Ottoman social state. Amongst these responses were the import of grain and straw to the island from different regions, public campaigns, financial support, a delay in tax payments, the abolition of the tax on grain etc. Attempts were made to protect the farmers from the loan-sharks through various measures. Bread and seeds was distributed free to the indigent. These responses by the Ottoman State served as a model for the next administrators when a famine occurred on colonial Cyprus during British rule.

Keywords: Cyprus • Ottoman Administration • Famine, Drought • Social State • Grain

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya. ccelik@akdeniz.edu.tr

Giriş

Kıtlığın temeli; insanların istekleri ile üretebilme imkânları arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bir mamule olan istek o malı üretebilme imkânını aştığında kıtlık ortaya çıkmaktadır¹. Bir toplumun belirli bir anda sahip olduğu kaynakların miktarları sınırlı iken istekleri sınırsızdır. Bu bağlamda, isteklerle kaynaklar arasındaki dengesizliğe kıtlık denir². Tarım, ticaret ve esnafılıkta iâşe ilkesinden kaynaklanan düzenlemelerin amacı, üretim ve tüketimin dengede olmasını sağlamaktır. Bu dengenin bozulması sonucunda endişe duyulan en önemli tehlike kıtlığın meydana gelmesidir. Endüstri öncesi toplumlarda olduğu gibi Osmanlı ekonomisi için de bu durum geçerlidir³.

Doğu Akdeniz’de bulunan Kıbrıs Adası, coğrafi konumu ve iklim şartlarından ötürü tarihsel süreç içerisinde birçok kuraklık (kaht u galâ), çekirge istilası, bulaşıcı hastalıklar isyanlar ve savaşlar gibi muhtelif sebeplere bağlı olarak kıtlıkların yaşandığı bir bölge olmuştur.

İncelenen dönemde kıtlığın meydana gelmesinde en önemli etken kuraklıktır⁴. Kıbrıs Adası’nda kayıtlara geçen en büyük kuraklık M.S. III. yüzyılın sonundan IV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürmüştür⁵. Kuraklığın yanı sıra çekirge istilalarından dolayı adadan Suriye ve Anadolu’ya büyük kitleler halinde göçler de gerçekleşmiştir. Adanın nüfusunda ve etnik yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir⁶. Osmanlılar adayı fethetmeden önce yaşanan bu tip hadiseler Kıbrıs’ın nüfusunu azaltmıştır. Osmanlı Devleti Kıbrıs’ı fethettikten sonra ise Venedik zamanında bozulmuş olan düzen tesis edilmiş, adanın tahriri yapılmış, vergi sistemi düzenlenmiş ve nüfusu arttırmak için Anadolu’nun değişik yerlerinden adaya nüfus iskân edilmiştir⁷.

Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerinde farklı dönemlerde toplumsal hayatı önemli oranda etkileyen büyük kıtlıklar yaşanmıştır⁸. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde başlayan ekonomik, siyasi ve toplumsal sıkıntılar doğal olarak Kıbrıs’ı da etkilemişti. Kıbrıs’a atanan yöneticilerin bir kısmının halktan fazla vergi alması, normal vergi toplamasını da gerektiği gibi yapmaması Kıbrıs’ta önemli sosyal karışıklıklara yol açmıştır⁹. Aynı yüzyılın başlarında meydana gelen veba, çekirge, kıtlık, kuraklık ve depremler Kıbrıs’ta göçü hızlandırarak nüfusu önemli oranda azaltmıştır¹⁰. Osmanlı yönetimi bu durumu düzeltmek maksadıyla kapsamlı çalışmalarda bulunarak Kıbrıslıların

¹ Yaylalı 2004, 5.

² Ünsal 2012, 11.

³ Genç 2012, 50, 64-65.

⁴ 1759-2008 yılları arasında adada yaşanan kuraklıklarla ilgili bk. (Tablo 1).

⁵ Leontios Makhairas tarafından kaleme alınan "*Chronicle*" isimli Kıbrıs kroniğinin giriş kısmında temkinle yaklaşılması gereken şu bilgi bulunmaktadır: "*Büyük Konstantin vaftiz edildikten sonra yurdumuz Kıbrıs’ta 36 yıldır hiç kimsenin yaşamadığını gördü, çünkü yağmurun yağmamasından dolayı büyük bir kıtlık olmuş ve ekilebilir arazi zarar görmüştü. Böylece kıtlık daha da büyüdü, tüm su pınarları kurudu. İnsanlar kendileri ve sürüleri için su temin edip yaşayabilecekleri bir yer bulabilmek için oradan oraya dolaştılar. Sarnıçlar, pınarlar, her şey tamamen kurudu ve insanlar bizim güzel Kıbrıs’ımızı terk ettiler, o diyardan bu diyara göçtüler, kalabilecekleri bir yer aradılar. Böylece ada 36 yıl boyunca insansız kaldı*". Makhairas 1932, 3, 5.

⁶ İncalçık 1997, 25.

⁷ Fetihden sonra Kıbrıs’ta uygulanan Osmanlı Devlet politikaları ve adanın şenlendirilmesi ve ile ilgili olarak bk., İncalçık 1971, 57-77; Orhonlu 1971, 91-98; Halaçoğlu 1993, 57-61; Erdoğan 1993, 45-56; Gökçe 1999, 9-74; Karaca 1999, 649-654; Osmanlı 2000, 17-19; Ertürk 2011, 45-58.

⁸ Kılıç 2002, 718; Yılmazçelik 2005, 677-688.

⁹ Konunun ayrıntıları için bk. Hill 1972, 71-72; Çevikel 2006, 95-99.

¹⁰ Cobham 1969, 350.

tekrar vatanlarına dönmelerini sağlarken¹¹, uzun süren Girit ve Mora savaşları, çekirge afeti, kuraklık ve yanlış uygulamalar ada halkını zor durumda bırakmıştır¹².

İlerleyen yıllarda da adada çekirge istilası ve yağış azlığına bağlı olarak kıtlıklar meydana gelmiştir. Nitekim 1740-1741 yıllarında adada yetiştirilen hububatın yetersiz olması sonucu İzmir bölgesinden adaya buğday sevkiyatı yapılmıştır. 1748 yılında adada kuraklık ve çekirge istilası sebebiyle kıtlık yaşanması üzerine durum muhassıl tarafından İstanbul'a bildirilmiş ve Sayda ve bölgesinden hububat alınmasına müsaade edilmişti¹³.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da adada çekirge istilası ve yağmur azlığı sebebiyle kıtlıklar yaşanmıştır. 1757 yılında yaşanan kuraklık ve kıtlık, 1760 yılında yaşanan veba salgını Kıbrıs'ın nüfusunun önemli oranda azalmasına yol açmıştır. 1772, 1778, 1780 yıllarında yapılan yazışmalarda ada halkının sıkıntı içerisinde bulunduğu ve buğday ihtiyacı olduğu, bu dönemde Dersaadet'e gönderilen toplu dilekçelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetimi de yaşanan kıtlık sebebiyle fakirlere şefkat gösterilmesi ve halkın korunması doğrultusunda hareket etmiştir¹⁴.

1798'de gerçekleşen Napoleon'un Mısır çıkartması esnasında da Kıbrıs'ta kıtlık yaşandığı Osmanlı belgelerinden izlenebilmektedir. Zira, Osmanlı yönetiminin Mısır'a yakınlığı sebebiyle Ada'dan talep ettiği peksimet ve zahire Ada halkının çekirge istilası ile kıtlığı sebep göstererek bu defa afv edilmek istemelerinden anlaşılmaktadır¹⁵. Savaş sırasında Kıbrıs halkından talep edilen yüklü miktarda zahire, peksimet, vergi ve nakit paralar halkın ekonomik durumunu olumsuz yönde etkilemiş ve adada 1804 yılında isyan çıkmasına neden olmuştu¹⁶.

1816 yılına gelindiğinde yine Kıbrıs'ta büyük bir kuraklık yaşanmış ve sonuçta kıtlık meydana gelmiş, 1817 yılında İçil ve Karaman sahillerinden buğday ve arpa temin edilmesine karar verilmişti. Yaşanan kıtlığa ilave olarak bir yıl sonra çekirge felaketi sonucu Kıbrıs'tan İstanbul'a gönderilmesi gereken zahirenin gönderilmemesi uygun görülüyordu¹⁷. 1823 yılında ise yaşanan hububat sıkıntısına bağlı olarak Mısır'dan hububat teminine müsaade edilmişti¹⁸.

1835 yılı baharında kuraklığa bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık adada etkili olmuştur. Kıtlık sonucunda hububat ve zahire sıkıntısı meydana gelmiştir. Diğer taraftan 1838 yılında Kıbrıs'da tekrar eden kuraklık sonrasında fiyatlar yükseltilmiş ve pahalılık yaşanmıştı¹⁹. 1838 yılındaki kıtlıkta ise ahali başta Antalya olmak üzere çeşitli mahallere göç etmeye başlamıştı. Bu durumu engellemek isteyen Babıâli gerekli zahirenin temin edilmesi ve vergi hususunda kolaylıkların yapılarak adaya döndürülmelerinin sağlanmasını kararlaştırmıştı. Bu doğrultuda; göç eden ahalinin üç sene vergiden muaf tutulması ve diğer borçlarını ödemesinde gerekli kolaylıklar sağlanarak yerlerine döndürülmeleri için teşviklerde bulunulmuştu. Bunların yanında Kıbrıs Muhassılı, Lefkoşa naibi ve reaya kocabaşları uyarılarak, halktan değişik isimlerle bedel alınmaması istenmişti²⁰. Ayrıca adanın

¹¹ Luke 1989, 30-31; Çiçek 2002, 377.

¹² Purcell 1969, 175; DüNDAR 1998, 89-90.

¹³ Özkul 2010b, 127-128.

¹⁴ Çevikel 2000, 119-121.

¹⁵ Dinç 2010, 41- 42.

¹⁶ 1804 isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Dinç 2010, 54-73.

¹⁷ Çoruh 2008, 34-35.

¹⁸ Çoruh 2008, 34-35; Dinç 2010, 194.

¹⁹ Kılıç 2002, 722; Erdönmez 2004, 49.

²⁰ Erdönmez 2004, 68-69.

hububat ihtiyacını gidermek için Teke Sancağından zahire alımı yapılmıştı²¹.

Kıbrıs Adası'nın İklimi ve Yağış Durumu

Kıbrıs Adası'nda Haziran ayından Eylül ayına kadar sıcak ve kurak yazlar, Kasım ayından Mart ayına kadar serin ve nemli kışlardan meydana gelen Akdeniz iklimi hâkimdir. Ekim, Nisan ve Mayıs aylarında yaşanan, kısa süreli sonbahar ve ilkbahar mevsimleri ise yüksek oranda değişkenlik gösteren yağış ve sıcaklık özelliği göstermektedir²². Kıbrıs Adası'nda yıllık yağışın ortalama % 60'ı Aralık-Şubat²³ ayları arasındadır. Yaz yağmurları ise yıllık yağış miktarının en fazla % 5'lik kısmını oluşturur²⁴. Kıbrıs'ta yetersiz su kaynakları ve iklim düzensizliğinden dolayı genellikle kuru tarım yapılmaktadır²⁵. Kuru tarım yapılan bölgelerde hava şartlarının tarım için uygun olduğu yıllarda²⁶, bereketli mahsuller elde edilirken, bunun aksi olduğu dönemlerde ise mahsul azalmakta ve bazı seneler ise neredeyse hiç mahsul alınmamakta idi²⁷.

Kıbrıs Adası'nda yıllık yağış miktarı yaklaşık olarak 455 mm (14 inch) olurken sıklıkla kuraklıkla karşılaşılmaktaydı²⁸. Ada halkının ekonomisi ise ziraat ve ziraatın yan dallarına dayanmaktaydı²⁹. Adada su kaynaklarının yetersizliğinden dolayı tarımdan elde edilecek ürün için yağmur ayrı bir öneme sahipti. Yağış yetersizliğinden dolayı oluşan kuraklık adada ziraatle geçimini sağlayan halkın zaman zaman kıtlıkla karşılaşmasına neden olmuştur. Kıbrıs Adası'nda yetersiz yağış bazı dönemlerde birkaç yıl sürmüş ve Venedik yönetiminde de peş peşe yedi yıl süren kurak dönemler yaşanmıştır. Bu dönemlerin oldukça sık aralıklarla tekrarlanması göçlerin yaşanarak nüfusun azalmasına sebep olmuştur³⁰.

Kıtlığın Başlaması

1845 yılından itibaren başlayan ve 1869 yılına kadar aralıklı olarak devam eden çekirge felaketi ada halkını ekonomik olarak zor durumda bırakmıştı. Çekirgelere karşı uzun süreli yapılan mücadelede başarılı olunmasına rağmen³¹, hemen ardından yaşanan kuraklık, zaten yetersiz imkânlarla sahip ahalinin daha da kötü şartlarla yüzleşmesine neden olmuştur.

1867-1868 yıllarında Kıbrıs'ta yaklaşık 520 mm³² (15.98 inch) yağış olurken³³ üretilen hububat

²¹ Dinç 2010, 194.

²² Yorgancı 2004, 6; Atasoy 2011, 30; Griggs *et al.* 2014, 2702.

²³ Diğer bir çalışmada yağış dönemi Kasım-Şubat ayları arasında ifade edilmiştir. Altundağ 1947, 194.

²⁴ Griggs *et al.* 2014, 2702.

²⁵ Özkul 2010a, 283.

²⁶ Kuru tarım yapılan alanlarda yağışın dağılımı ve diğer birçok sebeplere bağlı olmakla birlikte yıllık yağışın 10-20 inch veya 325-750 mm olduğu sahalarda yapılmaktadır. Kapluhan 2013, 492-493.

²⁷ Güçer 1964, 11.

²⁸ Löher 1878, 308.

²⁹ Aytekin 2000, 50.

³⁰ Hutchins 1909, 35.

³¹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Jennings 1988, 279-313; Erler 2002, 195-204;

³² Yıllık yağış ortalaması bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Örnek olarak dünya yağış ortalaması 1.000 mm iken Konya Vilayeti'nde bu oran 322 mm'dir. Sade 2008, 230.

³³ Ravenstein 1878, 15.

ve saman, ihtiyacı karşıladığı gibi ada dışına da ihracı yapılmıştır³⁴. 1868 yılında adadan yapılan tahıl ihracının değeri 168.000 pound idi³⁵. 1869-1870'de Kıbrıs Adası'nda yağış miktarı ise yaklaşık 200 mm (6.14 inch)'a kadar düşmüştür³⁶. 1869 yılında adada İngiliz Konsolosluğu'nun görevlisi olan Hamilton Lang eserinde ise; yıl boyunca çok yetersiz bir yağmur yağdığını, yağışın yetersiz olmasından dolayı adadaki su kaynaklarının büyük oranda azaldığını, ekinlerin neredeyse tamamının zayi olduğunu dile getirmiştir³⁷.

1869 yılında sona erdirilebilen çekirge felaketinin üzerine yağış miktarının 1/3'e kadar azalması ekili alanların büyük bölümünün kurumasına, yiyecek bulunamamasına, su kaynaklarının büyük oranda tükenmesine yol açmıştır³⁸. Kıbrıs'a yeterli yağış yağmamasından ve/veya yağış düzensizliğinden dolayı; açlık, gıda maddelerindeki fiyat artışı, vergilerin ödenememesi, tefecilerden alınan borçların ödenememesi, hastalıkların artması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunların neticesinde Kıbrıs ahali zor durumda kalmıştır. Böyle bir durumda sosyal devlet olan Osmanlı Devleti'nin ada halkının sıkıntılarını çözmek için kısa, orta ve uzun vadeli çeşitli uygulamalar yaptığı görülmüştür. Bu yardımların ve uygulamaların başlıcaları; hububat ve saman temini, tohumluk dağıtımı; ekmek dağıtımı, tefeciliğe ve hırsızlığa karşı önlem alınması, vergi ertelenmesi, maddi yardımlar ve ahaliye borç verilmesi, ada dışına zahire ihracının yasaklanması gibi kısa vadeli çözüm yollarıdır. Bunların yanında orta ve uzun vadeli olarak ziraatin gelişmesini sağlamak için tarım araçlarından vergi alınmaması, kuraklık dönemlerinde en büyük ihtiyaç olan su temini için kuyu açmayı öğretmek amacıyla öğretmen görevlendirilmesi, müfettiş ve korucular görevlendirilerek ormanların korunmasına yönelik çeşitli uygulamalara da gidilmiştir.

Hububat, Saman ve Tohumluk Dağıtımı

Kaht u galâ sebebiyle adada çeşitli bölgelerde ekili olan alanlar kuruyup bölge halkı fevkâlâde darlığa düşmüştür. Osmanlı yönetimi adanın yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla kısa vadeli olarak adaya hububat ve saman ithali yapılmasını sağlamıştır. 1869 yılında başlayan kaht u galâ sonucunda ada halkı dışarıdan gelecek yardımlarla hayatını sürdürmeye çalışmıştır³⁹. Ada halkını düştüğü zor durumdan kurtarmak için başlangıçta; Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetinden yardım olarak 100.000 kuruş ve 100.000 kıyye⁴⁰ saman (60.000 kıyye Rodos, 40.000 İstanköy) temin edilmiştir⁴¹. Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti tarafından adada yaşanan kıtlıktan dolayı hayvanların beslenmesi için yardım olarak gönderilecek olan saman ve ottan 5 ay süreyle vergiden muafiyet talep edilmiş ise de Sadaret tarafından verilen cevapta; tüccarlar vasıtasıyla götürülen saman ve ottan vergi alınmamasının sadece mal sahiplerine yarayacağı değerlendirildiğinden bu teklifin uygulanmasına gerek olmadığı

³⁴ Nitekim Kıbrıs'tan Girit Adası'na hububat ve saman sevki yapılmıştı. Bu sevkiyat sırasında 13.500 kile saman taşıyan bir gemi batmıştır. Geminin batması sonucu oluşan zarar hazine tarafından karşılanmıştır. BOA., İ. ŞD. 6/2948 (2), 8 Safer 1285 (31 Mayıs 1868).

³⁵ Robinson 1878, 22.

³⁶ Ravenstein 1878, 15.

³⁷ Lang 1878, 229, 239.

³⁸ BOA., İ. DH., 611/42614(3), 17 Safer 1287 (19 Mayıs 1870). BOA., TŞR. KB. d. 30, 2b, 1; BOA., TŞR. KB. d. 30, 4b, 1-2.

³⁹ İncelenen döneme ait tespit edilebilen ilk tahıl ithali 27 Ekim 1869 tarihinden itibaren başlamaktadır. BOA., TŞR. KB. d. 30, 21a, 1.

⁴⁰ Kıyye tartı ölçülerinden olup okka kelimesi ile aynı anlamdadır. Şehirlere ve kasabalara göre değişiklik göstermekle birlikte en yaygın olanı dört yüz dirhem, 1282 gramdır. Pakalın 1993, 723.

⁴¹ BOA., İ. DH., 611/42614 (3), 17 Safer 1287 (19 Mayıs 1870), (Belge 1).

bildirilmiştir⁴².

Ada halkının yiyecek, tohumluk ve hayvanların beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla ağırlıklı olarak 1870 yılı yaz aylarından itibaren çeşitli bölgelerden özellikle Tuzla Limanı'na tahıl⁴³ ve saman⁴⁴ sevkiyatı başlamıştır. Leymosun⁴⁵, Lefkoşa⁴⁶, Baf⁴⁷ kazaları için hububat alımı yapılmıştır. Bu dönemde Tuzla Limanı'na gelen hububatın diğer kazalara sevki için deve ve katır bulunma-

⁴² BOA., BEO., AYN. d. 860, 174, 40, 28 Safer 1287 (30 Mayıs 1870).

⁴³ Tuzla Kaymakamlığı'ndan Kıbrıs Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda; 28 Haziran 1870 tarihinde Beyrut istikametinden gelen bir gemi ile Kudurzâde Mehmed Efendi'ye ait olmak üzere 6.000 kıyye ve kayık ile 1.000 kile Trablusşam buğdayı geldiği bildirilmiştir. Ayrıca gemide diğer tüccarlara ait tahılda bulunmaktaydı. BOA., TŞR.KB. TL., 156/ 8, 28 R. Evvel 1287 (28 Haziran 1870). Bu dönemde Tuzla İskelesi'ne gelen tahıllarla ilgili birçok yazışma bulunmaktadır. Bk. BOA., TŞR.KB. TL., 156/9, 3 R. Ahir 1287 (3 Temmuz 1870); BOA., TŞR.KB. TL., 156/60, 23 Şevval 1287 (16 Ocak 1871); Seyyid Kudurzâde Mehmed Efendi tarafından Tuzla İskelesi'ne kilesi 21.5 kıyye ve 35 kuruştan buğday getirilip Lefkoşa'ya teslim edilmek üzere numunesi alınıp kontrol edilecektir. Buğdayın parası çekirge akçesinden temin edilmiştir. Tüccar vekili olarak Lefkoşa tüccarından Mihail Lefri tarafından 12.701 kile 17.5 kıyye buğday ambara teslim edilmiştir. BOA., TŞR.KB. d. 30, 2a, 1, 1 Zilkade 1287 (23 Ocak 1871); Bu dönemde Tuzla İskelesi'ne gelen tahılla ilgili diğer yazışlar için bk.; BOA., TŞR.KB. TL., 156/69, 16 Zilkade 1287 (7 Şubat 1871); BOA., TŞR. KB. TL., 156/84, 11 Muharrem 1288 (2 Nisan 1871).

⁴⁴ 17 Temmuz 1870'de Tuzla Limanı'na gemi ile İstanköy Adası'ndan 27.000 kıyyeden fazla saman gelmiştir. Saman getiren kaptanın beyanına göre İstanköy Adası'ndan Kıbrıs'a 40.000 kıyye saman tertip edilmiştir. BOA., TŞR.KB. TL., 156/12, 19 R. Ahir 1287 (18 Temmuz 1870); 8 Ağustos 1870'de Tuzla Limanı'na Rodos Adası'ndan 25.000 kıyye saman gönderilmiştir. BOA., TŞR. KB. TL., 156/20, 27 Temmuz 1286 (8 Ağustos 1870); Bu dönemde Tuzla Limanı'na İstanköy Adası'ndan 7.708 kıyye saman getirilmiş samanın bedeli saman akçesinden karşılanmıştır. BOA., TŞR.KB. TL., 156/21, 28 Temmuz 1286 (9 Ağustos 1870); 22 Eylül 1870 tarihinde daha önceden Kudurzâde Mehmed Efendi tarafından adaya getirilecek olan 150.000 kıyye samandan 30.000 kıyyesi iki gemi ile Tuzla İskelesi'ne getirilmiştir. Bu samanın kıyye fiyatı 18 para olarak belirlenmiştir. BOA., TŞR. KB. TL., 156/33, 26 C. Ahir 1287, (23 Eylül 1870). 2 Ekim tarihinde ise Tuzla İskelesi'ne adaya iki ayrı tüccar tarafından 23.000 kıyye saman getirilmiştir. BOA., TŞR. KB. TL., 156/36, 6 Receb 1287 (2 Ekim 1870); BOA., TŞR. KB. MG, 143/111, 24 Receb 1287 (20 Ekim 1870).

⁴⁵ Leymosun ahalisinin yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla başlangıçta 2.000 kile hınta için mahalinde komisyon teşkil edilmiş zahirenin bedelinin çekirge akçesinden karşılanması planlanmıştır. BOA., TŞR. KB. THR., 42/139, 22 Ramazan 1287 (16 Aralık 1870); İlerleyen günlerde İstanbul Kilesi hesabıyla 33 kuruş fiyat üzerinden 3.100 kile buğday 102.300 kuruş karşılığında 16 K.evvel 1286 (28 Aralık 1870) tarihinde mukavele yapılmıştır. Buğdayın bedeli 61 gün içerisinde Salih Fevzi Ağa'ya veya vekiline ayda % 1 faizle Tuzla İskelesi'nde ödenmek üzere anlaşılmıştır. BOA., TŞR.KB. d. 30, 2a, 2.

⁴⁶ Lefkoşa ahalisinin yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla İstanbul Kilesi hesabıyla 33 kuruş fiyat üzerinden 3.100 kile buğday 102.300 kuruş karşılığında 16 K.evvel 1286 (28 Aralık 1870) tarihinde mukavele yapılmıştır. 61 gün içerisinde Salih Fevzi Ağa'ya veya vekiline ayda % 1 faizle Tuzla İskelesi'nde ödenmek üzere anlaşılmıştır. BOA., TŞR.KB. d. 30, 2a, 3.

⁴⁷ Baf Kaymakamlığı İdare Meclisi'nin 14 Ramazan 287 (8 Aralık 1870) tarihli kararıyla yağmur azlığı sebebiyle bir önceki yıl ekilen tohum alınamamış bu sebeple bu sene ekilecek tohumluk zahire bulunmadığı için sadece tohumluk amacıyla kullanılmak için memleket sandığı sermayesiyle tohumluk alınması ve bunun muhafazası için 5.000 kile buğdayın verilmesi ve 3.000 kile arpa da Kukla Çiftliği hasılat ve çeşitli bölgelerden tedarikine Baf Kazası ahalisinin ileride ortaya çıkacak yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla ayrıca 8.000 kile buğdayın bulundurulmasına müsaade edilmesi istenmiştir. Bu amaçla elde birikmiş olarak bulunan buğdayın ahaliye tohumluk amacıyla verilmesi, bedeli mahalli emvâlinde verilmek üzere 3.000 kile arpa dahi Kukla Çiftliği hasılatından karşılanmasına karar verilmiştir. Ahalinin yiyecek sıkıntısının giderilmesi amacıyla 1871 yılı Mayıs - Haziran ayında geri ödenmek üzere buğday alımı için 60.000 kuruş tahsisine karar verilmiştir. BOA., TŞR.KB. d. 30, 2b, 1.

sında zorluklar yaşanmıştır⁴⁸. Bunların yanında hayvanların yiyecek ihtiyacı için Maraş, Silifke ve Kuşadası bölgelerinden 500.000 kıyye saman getirilmesine karar verilmiştir⁴⁹.

Alınan önlemlere rağmen çiftçilerin büyük kısmının 1870 yılı yaz aylarında çok zor durumda kaldığı bilinmektedir. Çiftçiler yaşamlarını sürdürmek için toprak altındaki her nevi bitki köklerini çıkarmıştır. Bunun yanında evlerindeki aç ailelerine bir miktar un götürülebilmek için gündelik kullandıkları ev eşyalarını bile satmak için pazarlara getirmişlerdir⁵⁰.

1870 yılındaki kuraklık sebebiyle ekinler kurumuş ve ada halkının zor durumda kalmasıyla Kıbrıs Mutasarrıflığı tarafından ihtiyaç duyulan ilave istekler Sadarete bildirilmiştir. Mutasarrıflık tarafından gönderilen yazıda; ada ahalisinin kuraklığa bağlı olarak ürün alamamalarından dolayı ihtiyaçlarını gidermek amacıyla karşılığı 2-3 yıl içinde ödenmek üzere 50.000 kile⁵¹ buğday, 60.000 kile arpa ve 5.000 İstanbul kilesi burçağın gönderilmesi istenmiş ve bu istek kabul edilmiştir⁵². Ada ahalisi dilekçelerle kaymakamlıklara müracaat ederek içerisinde buldukları durumu ifade edip özellikle tohumluk buğday ve arpa talebinde bulunmuştur⁵³. Ada dışından gelen hububat tohumluk olarak kullanılmadığından⁵⁴ Meclis-i İdare tarafından alınan kararlar mültezimin elinde bulunan yaklaşık 43.000 kile buğday, 52.000 kile arpa, 2.700 kile burçak numuneleri alınarak kontrolü yapılarak satın alınmıştır. Tohumluk olarak alınan buğdayın kilesinin 40, arpanın kilesinin 20, burçağın kilesinin ise 38 kuruştan olması kararlaştırılmıştır⁵⁵. Adaya getirilen buğdayın kalitesine ve yoğunluğuna⁵⁶ göre fiyat değişiklikleri de olmuştur.

1872 yılında yağış miktarı bir önceki yıla oranla daha fazla gerçekleşmiş, hububat üretimi de artmıştır. Bu durumdan istifade etmek isteyen tüccarlar mahsulü ada dışına çıkarmak istemişler ise de konu Meclis-i İdare'de görüşülmüş, Mutasarrıf tarafından Babıâli bilgilendirilmiştir. Şura-yı Devlet'te alınan karar gereği ahalinin zor duruma düşmesini engellemek amacıyla hububatın ada dışına ihracı geçici olarak yasaklanmıştır⁵⁷.

⁴⁸ BOA., TŞR.KB. TL., 156/57, 22 Ramazan 1287 (16 Aralık 1870); BOA., TŞR.KB. TL., 156/60, 23 Ramazan 1287 (17 Aralık 1870); BOA., TŞR. KB. TL., 156/61, 24 Ramazan 1287 (18 Aralık 1870).

⁴⁹ Yağmur kitlığından dolayı ekili alan ve bitkilerin yetişmemesi sebebiyle ada halkının ihtiyaçlarını karşılamak için diğer bölgelerden 500.000 kıyye samana ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla Tuzla İskelesi tüccarı maarifetiyle Maraş Silifke ve Kuşadası bölgelerinden 500.000 kıyye pak ve kuru olmak şartıyla Kıbrıs Bankası'ndan Beyrut Bankası'na elli bin guruş kabrivido itasına Tuzla, Magosa, Girne ve Gemi Konağı İskeleleri ambarlarına teslimine karar verilmiştir. 8 C. Ahir 1287 (5 Eylül 1870), 12 C. Ahir 287 (9 Eylül 1870) BOA., TŞR. KB. d. 30, 4b, 1-2.

⁵⁰ Lang 1878, 253.

⁵¹ Arapça'da keyl masdar olarak "ölçmek", isim olarak "ölçek" demektir. Aynı kökten üretilen kile de "ölçek" demektir. Bilgi için bk. Kallek 2002, 568-571.

⁵² BOA., MAD.d, 11205, 3/3, 12 T. Evvel 1286 (24 Ekim 1870), (Belge 2).

⁵³ BOA., TŞR.KB. TL., 156/52, 25 Şaban 1287 (20 Kasım 1870).

⁵⁴ Bayar 2013, 42.

⁵⁵ BOA., TŞR. KB. d. 30, 31b, 1, 4 Şaban 1287 (30 Ekim 1870).

⁵⁶ 1871 bahar aylarında yoğun bir şekilde buğday ithali yapılmıştır. Gelen buğdayların bedeli çekirge akçesinden ödenmiştir. Tahıl getiren tüccarlar bağımsız olarak limana gelen ahaliye buğday satışı yapmıştır. BOA., TŞR. KB. d. 30, 13a, 2; gelen buğdayın büyük kısmı ada idare görevlileri tarafından bir komisyon marifetiyle pazarlık yapılarak ve kontrol edilerek teslim alınmıştır. Kilesi 38 kuruştan yaklaşık 6.500 kile buğday; BOA., TŞR. KB. d. 30, 12 b, 2, 2 Safer 1288 (23 Nisan 1871); kilesi 37 kuruştan 500-600 kile Antalya buğdayı; BOA., TŞR. KB. d. 30, 13a, 3, 10 Safer 1288, (1 Mayıs 1871).

⁵⁷ BOA., ŞD., 2379/52, 7 Zilhicce 1289 (5 Şubat 1873).

1873 yılına gelindiğinde adada şiddetli yağışlara bağlı olarak ekinler zarar gördüğünden yeterli ürün elde edilememiştir. Kıbrıs ahalisi yine zor durumda kalmış, hiç olmazsa 70.000 kile hintanın; Tuzla, Leymasun ve Magosa limanlarına sevki istenmiştir.⁵⁸ Ağustos ayı sonunda istenen buğdayın gelmemesi üzerine Kıbrıs Mutasarrıflığı tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen yazıda yabancı buğdayların adada tohumluk olarak kullanılmadığı, ekim için bir buçuk ay kaldığı, her gün 20-30 kişinin kendilerine durumlarını bildirdiği ifade edilmiştir. Eğer dışarıdan gelecek buğday ulaşmazsa ellerinde bulunan tohumluk buğdayın tükeneceği ve tohum olarak kullanılacak buğday kalmayacağından ertesi yıl ürün alınamayacağı ilave edilmiştir⁵⁹.

Adada yaşanan kıtlığın şiddetlenmesi Larnaka'da ikamet eden İngiliz Konsolosu W. Riddell tarafından İstanbul İngiliz Elçisi Henry Elliot'a da bildirilmiştir. Ridell yazısında:

“son buğday hasadında, ekilen tohumların ürün vermediği ve bunun sonucunda hükümet tarafından toplanan öşür vergisine dâhil olan nüfusun bu yıl tekrar ekim yapması gerektiği tespit edilmiştir. En erken 1874 Temmuz veya Ağustos ayında gerçekleştirilebilecek olan bir sonraki hasada kadar nüfusun gıda tüketimine yönelik hiçbir şey kalmamıştır. Limanlarda veya adanın iç kesimlerinde önem arz eden bir tahıl ambarı veya depo mevcut değildir ve bu liman (Larnaka) göz önüne alındığında yalnızca bir kaç günlük tüketim için yeterli olan 1000 kiloya yakın erzak dışında herhangi bir mevcut buğday stoğu kalmamıştır ve dışarıdan önemli miktarda bir erzak tedarikinin gelip gelmeyeceği de meçhuldür. Öte yandan, durumun ciddiyetine ek olarak büyük yabancı limanların buğday talebinin tırmanışa geçtiği ve Anadolu ve Filistin komşu limanları üzerinden buğday talebinin devam etmesi muhtemeldir. Bu durum yalnızca bu limanlarda zaten yüksek olan buğday fiyatlarını arttırmakla kalmayıp aynı zamanda buğdayın mevcut erişim imkânlarını tüketmektedir. Dolayısıyla, nefsi müdafaa olarak buğday ihracatı yasaklanabilir. Ayrıca, ülkenin bilhassa tahıl taşıma ticaretinde faaliyet gösteren küçük kıyı gemilerinin de belirli aralıklar dışında seyirlerine devam edemeyeceği kış sezonu da yaklaşmaktadır. Tüm bunlar oldukça karamsar bir tutum takınmaya yol açmakta ve ada genelinde ciddi huzursuzluklar meydana gelmektedir. Ürünlerin bilhassa daha fazla telef olduğu adanın daha güney kesiminde yalnızca şiddet olaylarını beraberinde getirmekle kalmayıp büyük bir kanunsuzluğun her geçen gün daha büyük bir gösteri halini aldığından söz edilirken nüfusun diğer kısmının bulunduğu Lefkoşa'da şimdiden tehditkâr gösterilerin vuku bulduğu bildirilmiştir. Gıda sıkıntısının yol açtığı huzursuzluğun artmasından ve ada genelinde erzağın azalmasıyla beraber daha geniş ölçüde yayılmasından korkulmaktadır. Daha fazla üzücü sonuçlar doğurabilecek genel bir tatminsizlik hali yaratması muhtemeldir”⁶⁰ diyerek adadaki durum hakkında görüşlerini ifade etmiştir.

Kıtlığın şiddetlenmesi üzerine Babiâli, yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere Adana⁶¹, İzmir⁶²,

⁵⁸ BOA., BEO., AYN.d. 860, 764, 47, 29 C. Evvel 1290 (24 Temmuz 1873).

⁵⁹ BOA., A.d., 855, 178, 19 Ağustos 1289 (31 Ağustos 1873).

⁶⁰ BOA., HR. TO., 248/13, 19 Eylül 1873.

⁶¹ 6.000 kile buğdayın Kıbrıs'a nakli için bir kaç gün evvel Mersin'den gemi kiralanarak Ayas İskelesi'ne gönderildiği bildirilmiştir. KMA., Evamir Defteri, 13, 94, 30 Teşrin-i Evvel 1289 (11 Kasım 1873); İki gemi ile üç bin iki yüz kile buğdayın Ayas İskelesi'nden Kıbrıs'a doğru yola çıktığı, diğer kısımlarının da yakında gönderileceği bildirilmiştir. KMA., Evamir Defteri, 13, 95, 16 Teşrin-i Sani 1289 (28 Kasım 1873); 5 Aralık 1873

Tuna⁶³ vilayetlerinden Kıbrıs'a tahıl göndermiştir⁶⁴. Özellikle 1874 yılı bahar aylarında adadaki hububat ihtiyacının artması üzerine Rodos Mutasarrıfı durumun ciddiyeti hakkında uyarılmış ve vakit kaybedilmeden adaya hububat sevkiyatı istenmiştir.⁶⁵ Bununla birlikte adaya gelen hububatın dağıtımını konusunda aksaklıkların çıktığı da görülmüştür. Kıbrıs'a ulaşan tahılların bir kısmının fiyatı belirlenemediği için dağıtımı gecikmiş ve ambarlarda çürümeye başlamıştır⁶⁶. Bunun yanında çeşitli problemlerden dolayı gönderilen buğdayların adaya gelişinde gecikmeler olmuştur⁶⁷. 1874 yılı baharına kadar Adana vilayetinden Kıbrıs'a 13.060 kile buğday gönderilmiştir. Bu dönemde Adana havalisinde de zahireye ihtiyaç olduğundan, gönderilmesi planlanan 20.000 kile buğdaydan vazgeçildiği bildirilmiştir⁶⁸. 1874 yaz aylarında Lefkoşa ahalisinden ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere 8.000 kile buğday için ambarda görevlendirilecek memur istihdamı yapılması ve bu memurun Meclis-i İdare ile Belediye'den görevlendirilecek birer üye ile birlikte buğdayların kabulünün sağlanması kararlaştırılmıştır. Gelen buğday bu heyet tarafından kontrol edildikten sonra ilgili defterlere kaydı yapılacak ve muhasebe kaydı tutulacaktır⁶⁹.

İncelenen dönemde adaya sürekli hububat sevki yapılmasına rağmen tahıl fiyatlarında önemli miktarda artışın meydana geldiği görülmüştür. 1869 yılında buğdayın kilesi 20 kuruş iken 1870 yılı Şubat ayında 42 kuruş, Haziran ayında ise 44 kuruşa yükselmiştir⁷⁰. 1871 yılı baharında Antalya'dan getirilen buğdayın kilesi 40 kuruş olarak belirlenmiştir⁷¹. Kıbrıs'ta fiyatların yükselmesi yüzünden Cebel-i Lübnan'da kendileri için yetecek seviyede olan hububatın da adaya getirilerek satılmasına

tarihine kadar üç gemi ile yedi bin yedi yüz on kile buğdayın Ayas'tan Tuzla'ya doğru yola çıktığı, geriye kalan altı bin kile buğday içinde Mersin'den gemi istendiği. KMA., Evamir Defteri, 13, 96, 26 Teşrin-i Sâni 1289 (8 Aralık 1873).

⁶² Çeşme ve Urla kazalarından 1.695 kile buğday, 1.027 kile arpa ve 400 kile burçak gönderilmesi kararlaştırılmıştır. KMA., Evamir Defteri, 13, 107, 20 Şevvâl 1290 (11 Aralık 1873).

⁶³ Hacı Arapoğlu Mehmed kaptanın gemisiyle gönderilen 15.100 kile buğdayın, gelecek harmanda bedelen kendilerinden geri almak üzere ahaliye dağıtılması istenmiştir. KMA., Evamir Defteri, 13, 68, 14 Şevvâl 1290 (5 Aralık 1873).

⁶⁴ İlerleyen tarihlerde bu vilayetlerden adaya tahıl ithalinin devam ettiği anlaşılmaktadır. KMA., Evamir Defteri, 13,107, 18 Şubat 1289 (2 Mart 1874); KMA., Evamir Defteri, 13, 111, 11 Mart 1290 (23 Mart 1874).

⁶⁵ "Kıbrıs cezire ahalisi umumen açlıktan feryad etmek ve zahire hemen mevcude üç beş gün idare eder etmez derecede bulunduğundan ve buraya süratle zahire nakl edecek en karib ve münasib iskele Rodos olduğundan ve keyfiyet ba-telgraf Babîali ve Adana ve İzmir vilayetine dahi bildirildiğinden Rodos'da müddehir bulunan miri zahiresinden mi olur yohsa mübayaa suretiyle mi bulunur her nasıl olabilir ise on bin kile hıntanın mümkün ise muayyen vapuruyla değil ise sefine ile acilen ve serian bu tarafa bildirilmesi lüzumu kemal-i ehemmiyetle rica ve ihtar olunur" BOA, A.d., 855, 36, 12 Mart 1290 (24 Mart 1874). Defterdeki ilgili hükümlerin temininde gösterdiği yardımdan dolayı Yener BAYAR'a müteşekkirim.

⁶⁶ BOA., TŞR. KB. d. 30, 63b 2, 23 K. Sani 89 (4 Şubat 1874).

⁶⁷ Kıbrıs Adası'nın zahireye olan ihtiyacından dolayı Balçık'tan 4 ay önce gemiyle gönderilen 15.100 kile buğdayın 4 Nisan 1874 tarihinde Tuzla Limanı'na ulaşmasıyla dağıtım görevi Tuzla Kaymakamlığı'na verilerek derhal bütün ada ahalisine dağıtılması sağlanmış ve ahali tarafından Babîali'ye teşekkür edilmiştir. BOA., TŞR.KB. THR., 46/35, 18 Safer 1291(6 Nisan 1874); BOA., TŞR. KB. THR., 46/39, 19 Safer 1291 (7 Nisan 1874); BOA., BEO., AYN.d. 860, 826, 1, 26 Safer 1291, (14 Nisan 1874); BOA., BEO., AYN. d. 860, 827, 10 R. Evvel 1291 (27 Nisan 1874).

⁶⁸ KMA., Evamir Defteri, 13, 113, 16 Mart 1290 (26 Mart 1874).

⁶⁹ BOA., TŞR.KB. d. 30, 79b 1, 29 Temmuz 1290 (10 Ağustos 1874).

⁷⁰ Stavrides 2012, 84, 98.

⁷¹ BOA., TŞR.KB. TL., 156/79, 9 Muharrem 1288 (31 Mart 1871); BOA., TŞR. KB. TL., 156/84, 11 Muharrem 1288 (2 Nisan 1871).

yol açmıştır. Hububatın bu şekilde adaya sevkiyatı neticesinde Cebel-i Lübnan'da da fiyat artışı ile kıtlık meydana gelmiştir⁷².

1873 yılının Haziran ayı sonuna kadar tahıl fiyatları bir önceki yıl ile aynı seviyededir. Bu dönemde 8 kile buğday 1 pound 14 şilin iken arpa 16 şilin 6 pens idi. İthalatın hemen başlamasına rağmen fiyatlar artmaya başlamıştır. Yılsonunda önemli miktarda tahıl ithaline rağmen 8 kile buğdayın fiyatı 2 pound 16 şilin, arpanın ise 1 pound 17 şiline çıkmıştır. Bu dönemde Suriye ve Anadolu'daki fiyatların artmasına bağlı olarak ithalat maliyeti artarken miktarda azalma olmuştur. İthalatın azalması sonucu Kıbrıs'taki stoklar 1874 Mart sonunda hemen hemen biterken 8 kile buğdayın fiyatı 3 pound 15 şiline, arpa ise 2 pound 7 şiline çıkmıştır. Tahılın yetersiz olması üzerine ahali keçi boynuzu ve bitki kökleri yiyerek hayatta kalmaya çalışmış ve 1873 yılında toplanan az miktardaki oşür çiftçilere tohumluk olarak kullanmak üzere geri verilmiştir⁷³.

Osmanlı yönetimi tarafından tahıl ve un fiyatlarının maliyetini arttırmamak için ihtiyacı karşılamak üzere başka yerlerden gelecek olan buğday, arpa ve undan, 1874 yılının harman vaktine kadar gümrük resmi alınmaması kararlaştırılmıştır⁷⁴. Alınan önlemlere rağmen hububat fiyatlarında normale göre yaklaşık 3 kat fiyat artışı meydana gelmiştir. Bundan dolayı zor durumda kalan ahali hububat temininde büyük güçlükler yaşamıştır.

Yağma Hadisesi ve Ekmek (Nân-ı Aziz) Dağıtımı

Osmanlı yönetiminin birçok önlem almasına rağmen bunlar yetersiz kalınca açlık sıkıntısı çeken ahali, çareyi yasal yollar dışında aramaya başlamıştır. 16 Şubat 1871 sabahı saat 9 sularında Tuzla ve İskele sakinlerinden 80-100 kadın, bir o kadar da erkek İskele çarşısında bulunan fırınları basıp mevcut olan ekmekleri talan etmiştir. Bunun üzerine zaptiyeler duruma müdahalede bulunmuş, kalabalık uzaklaştırılmış ve talan sırasında 300'den fazla ekmek zayi olmuştur. Yaşanan olay üzerine Tuzla Kaymakamı; İdare, Deavi, Belediye ve İhtiyar Meclisleri'ni toplayarak fakir halkın düştüğü durumdan nasıl kurtarılacağı hakkında görüşmeler yapmıştır. Toplantı sonucunda; fırıncılara Belediye Sandığı'ndan verilmek üzere ekmek başına birer kuruş ödeme yapılması, fakirlere ücretsiz ekmek verilmesi ve fırıncıların zararlarının ödenmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra kazada bulunan bütün konsolos ve konsolos vekilleri ile ileri gelen tüccarlardan oluşan bir genel meclis toplanmıştır. Bedava ekmek dağıtımından halkın haberdar olması üzerine ertesi gün hükümet konağının önünde 200-300 kadar fakir toplanmıştır. Alınan karar gereği kalabalığa ekmek dağıtılmış ve Kaymakam bu kişilere ekmek verilmediği takdirde bütün çarşığı talan edeceklerini düşündüğünü bildirmiştir. Bu şekilde ekmek dağıtıldığını duyan fakir köylüler İskele'ye peyderpey gelmeye başlamıştır. Zaptiyelerle birlikte kaymakam, mal müdürü, tahrirat kâtibi, naip, bazı azâlar ile akşam saat 9'a kadar sokak ve mahalleleri kontrol altına alarak ve fedakârca çalışarak bir fenalığın olmasına müsaade etmemiştir⁷⁵.

1873 yılında kıtlığın şiddetlenmesi üzerine Kıbrıs Mutasarrıflığı'ndan; Maliye Nezareti'ne ada ahalisinin temel ihtiyacı olan ekmek miktarı hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapora göre; Kıbrıs'ın nüfusunun 150.000 kişi olduğu, her bir kişiye günlük yarımşar kıyyeden 75.000 kıyye

⁷² Erler 2010, 86.

⁷³ Robinson 1878, 27.

⁷⁴ BOA., İ.DH., 674/46960 (2), 14 Safer 290 (13 Nisan 1873); BOA., A. MKT. MHM., 466/36, 19 Şaban 1290 (12 Ekim 1873); KMA., Evamir Defteri, 13, 45, 6 Ramazan 1290 (28 Ekim 1873).

⁷⁵ BOA., TŞR. KB. TL., 156/74, 26 Zilkade 1287 (17 Şubat 1871); Ayar 2012, 355.

ekmek gerektiği, harman vaktinin mayıs sonunda olduğu için 10 ay zarfında herbiri 20 kıyye hesabıyla 1.120.000 kile buğdaya ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir⁷⁶.

Ada halkının ilerleyen tarihlerde de zor durumda kalmaması için ihtiyaç sahiplerine bedava ekme dağıtımına devam edilmiştir. Nitekim Kıbrıs'ta yaşanan kıtlıktan dolayı halkın aç kalmasını engellemek için en fazla ihtiyaç sahibi olan 300 kişiye 25 Mart 1874 tarihinden itibaren bir buçuk ay süre ile hasat vaktine kadar günlük yarımşar kıyye ekme tahsis edilmiştir. Yardım alacaklar; muhtarlar, ihtiyar meclisleri, imamlar ve papazlar tarafından en fazla ihtiyacı olanlar arasından, 150 kişisi Lefkoşa'dan, diğer 150 kişisi ise kazalardan olmak üzere belirlenecektir. Verilecek ekme tahsis parasının ise mahalli mal sandıklarından karşılanması kararlaştırılmıştır⁷⁷. Bu maksatla da Lefkoşa'da bulunan tahıl ambarlarında yetersiz miktarda bulunan hububatın tamamlanması için konu Mutasarrıf'a bildirilmiş ve gereğinin yapılması için evrak Meclis-i İdare'ye havale edilmiştir⁷⁸.

Tefecilik ve Alınan Önlemler

Kıtık döneminde Kıbrıs'ı etkileyen bir diğer sorun ise uzun bir süredir devam etmesine karşın kuraklığın hemen öncesinde büyük oranda sona erdirilen çekirge felaketi olup, buna bağlı olarak ahalinin fakirleşmesidir. Çekirge istilasının hemen sonrasında başlayan kuraklık sebebiyle bütün otlar kuruduğu gibi adada yeşilliğin kalmadığı, hayvanların telef olduğu bildirilmiştir. Köylüler ekecek tohum bulamadıklarından, kullanılacak hayvanları da telef olduğundan bunları sağlamak için murabahacılar borç almak zorunda kalmış ve murabahacılar da ağır gecikme faizli sözleşmelerle ahaliye borç vermiştir⁷⁹. Ada ahalsinin düştüğü zor durum İdare Meclisi'nde de gündeme gelmiştir. Bu durumdan istifade eden murabahacılar kıtlıktan dolayı zorda kalan ahaliye % 25 - %30'dan fazla oranda faizle borç vermiş ve karşılığında da arazi ve emlaklarını rehin almıştır. Ayrıca ödeme zamanı geldiğinde kendileri veya adamları harmanın başına gelerek çiftçilerin hasat ettikleri ürüne el koymuşlardır. Murabahacılar çiftçinin elindeki buğday ve arpa vb. ürünü piyasa değerinin altında alıp, köylünün bu duruma karşı çıkması halinde ise önceden ellerinden aldıkları senetler ile Ticaret Mahkemesi'ne müracaat ederek ve bu senetleri çoğunlukla yabancılar üzerine ciro ederek tahsilini sağlamışlardır⁸⁰. Tefecilerin haksız kazançları dönemin İngiliz Konsolosluğu görevlisi Lang'in de dikkatini çekmiştir. Lang; tefecilerin sadece aylık 2 veya 3 kat faizle borç vermekle kalmadıklarını; ödemenin ürün cinsinden verilmesini istediklerini, aldıkları ürünü eksik saydıklarını ve fiyatını piyasa değerinin altında aldıklarını bu sayede karlarının % 40'ı geçtiğini dile getirmiştir⁸¹.

22 Haziran 1871 tarihinde Magosa Kaymakamlığı'ndan Mutasarrıflığa gönderilen yazıda; geçen sene yaşanan kuraklık yüzünden ziraatla uğraşanların bir kısmı sıkıntı, darlık ve zorunluluktan dolayı tüccardan borç alırken, bir kısmı da tohumluk zahire bulamadığından dolayı tohum aldıkları kişilerle ortakçı olarak anlaşmıştır. Harman zamanı geldiğinde ahali daha önceden aldığı borçlarını tüccara verince devlete vermesi gereken vergi ve bedel-i askerilerini ödeyemeyecek duruma gel-

⁷⁶ BOA, A.d., 855, 178, 19 Ağustos 1289 (31 Ağustos 1873).

⁷⁷ BOA., TŞR. KB. d. 30, 65a 2, 8 Safer 1291 (14 Mart 1874).

⁷⁸ BOA., TŞR. KB. THR., 46/8, 19 Muharrem 1291 (8 Mart 1874).

⁷⁹ BOA., A. MKT.MHM., 442/33, 19 Recep 1289 (22 Eylül 1872).

⁸⁰ BOA., TŞR. KB. d. 30, 54a, 15 Muharrem 1289 (25 Mart 1872); BOA., TŞR.KB. d. 35, 56a, 7 Safer 1289 (16 Nisan 1872); Samani 2006, 184.

⁸¹ Lang 1878, 254-255.

miştir⁸². Murabahacılara hasat zamanında elde ettiği gelirleri veren ahali, vergilerini veremediği gibi bir sonraki hasata kadar geçimini sağlayacak üründen de mahrum kalmıştır. Çoğunluğu konsolos tercümanı olan murabahacıların⁸³ yaptığı, ahalinin düştüğü zor durumdan istifade ederek kanunların dışına çıkıp aşırı derecede faiz uygulaması⁸⁴, borç sahiplerinin evleri dâhil olmak üzere mallarını rehin almasıdır⁸⁵. Tefeciler yüzünden ellerindeki arazi ve emlakı da kaybeden ahalinin bulunduğu yeri terk etmek zorunda kaldığı ve bunun da sosyal durumun bozulmasına neden olduğu bildirilmiştir. Mutasarrıflık tarafından Sadarete gönderilen yazıda bu duruma son verildiği takdirde hem ahalinin durumunun düzeleceği, hem de devlet kasasına vergi toplanabileceği belirtilmiştir. Yine gelen emirname gereğince; çekirge itlâfi için ahalden toplanılan paradan kalan miktarın Menafi Sandıkları aracılığıyla ihtiyacı olan çiftçilere tohumluk verilmek üzere saklanması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan ahalinin bu durumuna son verilmesi için özel bir komisyon kurulması teklif edilmiştir. Bu komisyon böyle olaylar yaşanan yerlere giderek inceleme yapacak, fahiş olan faizleri indirerek yeni düzenlenecek senetleri onaylatıp sadece bunların dikkate alınmasını sağlayacaktır. Köylüler ile murabahacılar arasında yapılan antlaşmayla; kalan borçların ödenmesi sırasında köylülere verilecek para konusunda mahalli hükümet nezaretinde Meclis-i İdare'den onaylanmamış senetlerin katiyen kabul edilmemesi gibi esaslı önlemler ile uygunsuzlukların önünün kesilmesi sağlanacaktır⁸⁶. Sadaret'e göre; taşralarda bulunan emniyet sandıkları çiftçilerin zaruri ihtiyaçlarının giderilmesi için açılmıştır. Bu sandıklar ile ahalinin işlerinin kolaylaştırılması ve ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir. Bu sandıklardaki sermaye sayesinde murabahacılardan fahiş ve ağır şartlarda borç alınmasının da engellenmesi düşünülmüştür. Bunun için özel düzenlemeler yapılmasına rağmen bunlara uyulmayarak sermayenin güç sahibi kişilere verildiği, uzun zaman muhasebeleri ile ilgilenilmediği, bu kişilerin bu parayı istedikleri gibi kullandıkları tespitinde bulunulmuştur. Sonuçta, çiftçilerin murabahacılardan tedarik etmiş olduğu paralardan dolayı mahsullerinin murabahacıların eline geçtiği, çiftçilerin ellerinde bir şey kalmadığının işitildiği dile getirilmiştir. Şartlar çiftçilerin tamamen zararına olduğu için çiftçilere ihtiyaçları olan sermayenin sağlanması amacıyla çeşitli önlemler alınması istenmiştir. Başlangıçta yapılması gerekenler için çiftçilerin murabahacılara ne kadar borcu olduğunun bilinmesinin lazım olduğu ve bu tespitin açık bir biçimde yapılmayıp, uygun bir şekilde bilgiler elde edildikten sonra zaman kaybedilmeden gönderilmesinin sağlanması ile yapılan çalışmalar devam ederken kurallara göre menafi sandıklarında çiftçilere borç verme işleminin sürmesi, servet sahiplerine kesinlikle para verilmemesi kararlaştırılmıştır. Daha önceden verilen borçların tahsil edilerek sandıklara tesliminde dikkatli ve itinalı davranılması istenmiştir⁸⁷. Bir sonraki yıl içerisinde de hazineye verilmesi gereken vergilerin ödenmemesi sonucunda Sadaret tarafından Mutasarrıflığa gönderilen yazıda özetle; Maliye Nezaretinin bütçesinin temini ve masrafların karşılanmasının gelirlerin zamanında toplanmasına bağlı olduğu halde, hazinenin

⁸² TŞR. KB. d. 30, 15a, 1, 21 R.Ahir 1288, (10 Temmuz 1871).

⁸³ BOA., BEO., AYN.d. 860, 700, 69, 12 Şaban 1289 (15 Ekim 1872).

⁸⁴ Murabaha nizamnamesine göre % 12'den fazla faiz alınmasının uygun olmamasına rağmen buna uymadıkları için haklarında şikâyetler bulunmaktaydı. BOA., BEO., AYN. d. 860, 699, 66, 14 Şaban 1289 (17 Ekim 1872); Samani 2006, 183.

⁸⁵ BOA., A. MKT.MHM., 442/33, 19 Recep 1289 (22 Eylül 1872); BOA., BEO., AYN.d. 860, 695, 18 C.Ahir 1289 (23 Ağustos 1872); BOA., TŞR. KB. d. 35, 68a, 5 Cemaziyevvel 1289 (11 Temmuz 1872).

⁸⁶ BOA., TŞR.KB.NZD., 199/72, 7 Safer 1289 (16 Nisan 1872); BOA., TŞR. KB. d. 35, 56a, 7 Safer 1289 (16 Nisan 1872).

⁸⁷ BOA., TŞR. KB. NZD., 196/67, 23 R.Ahir 1289 (30 Haziran 1872).

yaptığı hesaplamalar sonucunda alması gereken gelirin “*bakaya*” adıyla bir takım kişiler, ahali ve mültezimler üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Gelirlerin zamanında hazineye girmediği takdirde mali işlerin aksayacağı, önemli masrafların ödenmesinin mümkün olamayacağı, bundan sonra açıkta kalan masrafın kapatılması için ağır faizlerle borç alınmak zorunda kalınacağı bildirilmiştir. Bu durumun hazineyi çeşitli zorluklara düşürmekle beraber çıkacak zararın memlekete ve halka ait olduğunu dile getirilmiş; memurlardan, devlet gelirlerinin vaktinde toplanması için gayret sarf ederek yılsonuna kadar hazineye yetiştirilmesi istenmiştir. Yerel yöneticilerin rehavetlerinden, bazı zorunlu sebeplerden dolayı ahali ve mültezimler ile güç sahibi kişilerden hatır gönüle bakılmaksızın zamanında vergilerin toplanması ve peyderpey hazineye gönderilmesi istenmiştir⁸⁸. Yazıdan da anlaşılacağı üzere, özellikle vergilerini zamanında ödemeyen söz sahibi şahıslara karşı iltimas gösterilmeyerek vergilerin zamanında tahsil edilmesi gerektiği konusunda Mutasarrıflık uyarılmıştır.

Kıbrıs İdare Meclisi'nin aldığı kararla çiftçilerin aldıkları borçlar karşılığında imzaladıkları senetlerin incelenerek, bu borcu tohumluk ve çift hayvanı amacıyla aldığı tespit edilirse, davanın Ticaret Mahkemesi yerine Kaza Deavi Mahkemesi ile ada merkezinde bulunan Temyiz ve Hukuk Meclisleri'nde görüşülmesi gerektiği, borcun faiz oranının ise yıllık % 12 yasal faiz oranına çekilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁹. Ancak çoğunluğu konsolosluk görevlisi olan tefeciler kapitülasyonların kendilerine verdiği imtiyazları kullanmaktan geri kalmamışlardır.

Kıtığın etkileri, adada bir dönem yağış görüldüyse de; ahalinin kuraklık döneminde tefecilere borçlanması yüzünden elde ettiği ürünü tefecilere vermesi nedeniyle devam etmiştir. Babıâli'nin yaptığı düzenlemeler sayesinde tefeciler ile köylüler arasındaki borçlar yeniden yapılandırılmış, memleket sandıklarının kullanımını kolaylaştırılması için düzenlemeler yapılmış ve köylü tefecilerin elinden kurtarılmaya çalışılmıştır.

Vergi Ertelemesi, Maddi Yardımlar ve Ahaliye Borç Verilmesi

Halkın tefecilerden aldığı borçların ödemesinin ertelenmesi kararlaştırılmış ve ada halkının vermesi gereken vergi ve iane-i askeriden olmak üzere 10 yük kuruşun ödemesinin bir sonraki yıla bırakılması teklif edilmiştir. İane-i seniyye olarak verilecek olan paranın açıktan açığa dağıtılması durumunda yetmeyeceği değerlendirilmiş ve Kıbrıs Mutasarrıflığı merkezinden, Tuzla iskelesine kadar düzenlenmesine daha önceden başladığı halde bitirilemeyen yolun tamamlanması ve Magosa Limanı rıhtımlarının düzeltilmesi işlerinde⁹⁰ gerçekten ihtiyaç sahibi ahalinin çalıştırılarak 4'er kuruş⁹¹ verilmesine dair vilayet telgrafı arz edilmiştir. Ahalinin içine düştüğü ıstırap ve sıkıntının giderilmesi gerekli olduğundan ve yardım şeklinin uygun bulunmasından dolayı istenmiş olan 300.000 kuruşun Magosa Limanı'nın etrafında satılacak arsalardan elde edilecek gelir ile karşılanması⁹² ve ahalinin sıkıntılarının giderilmesi için vergi ve iane-i askerinin de belirtildiği

⁸⁸ BOA., TŞR. KB. NZD., 196/111, 5 Zilhicce 1289 (3 Şubat 1873).

⁸⁹ BOA., TŞR.KB. d. 30, 54a, 15 Muharrem 1289 (25 Mart 1872); Samani 2006, 184-185.

⁹⁰ Magosa Limanı'nın rıhtımının düzeltilmesi için 30.000 kıyye toprak gönderilmiştir. BOA., TŞR. KB. MG., 143/40, 30 R. Evvel 1287 (30 Haziran 1870).

⁹¹ Daha sonradan alınan karar gereği Tuzla yolunda çalışacak amelelerin günlük yevmiyesi 4.5 kuruş olarak belirlenmiştir. BOA., TŞR. KB. MG, 143/80, 17 C. Evvel 1287 (15 Ağustos 1870).

⁹² BOA., MAD.d, 11205/2, 5, 30 Haziran 1286 (12 Temmuz 1870), (Belge 3).

şekilde ertelenmesi padişah tarafından uygun görülmesi ve Maliye Nezareti'ne talimat verilmiştir⁹³.

Bunun yanında Maliye Nezareti tarafından 15 Nisan 1870 tarihinde gönderilen yazı ile 1871-1872 yıllarında ağnam vergisi olarak her bir baştan 60 para olan verginin 40 para zam yapılarak 100 para olması istenmiştir. Ancak ada halkının durumundan dolayı bu parayı ödeyemeyecekleri için seneye kadar bu zammın ertelenmesi talep edilmiştir. Teklifin uygun görülmesi üzerine ağnam vergisine yapılan zam ertelenmiş ve ağnam vergisinin eskisi gibi 60 paradan ödenmesi uygun görülmüştür⁹⁴. Bu erteleme bir yıl devam etmiş ve ertesi mali yılın başından itibaren diğer bölgelerde olduğu gibi 100 para olarak tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır⁹⁵.

Gerçekten zor durumda kalan köy ve nahiyelerde yaşayanların acil ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Mal Sandıkları'nda bulunan sermayeden, ihtiyaç sahiplerine senet ve kefil karşılığında borç verilmiştir. Kaymakamlıklar bu paranın asıl ihtiyaç sahiplerine verilmesi konusunda uyarılmıştır⁹⁶. Babıâli ihtiyaç sahiplerine borç para verirken diğer taraftan ada sakinlerinin ziraî ihtiyaçları ve yiyecek ihtiyaçları için Memleket Sandıkları⁹⁷ sermayesinden ve çekirge akçesi fazlasından mubayaa olarak dağıtılan buğdaydan başka tohumluk olarak da arpa temin edilmiştir. Bunların yanında adanın ziraî sıkıntılarının aşılması için 60.000 kile arpa dağıtımı yapılmıştır⁹⁸.

Halk, banka ve tüccarlardan borç alamayınca, geçen seneden kalan vergilerini ödeyememiş, tutuklananlar olmuş, aileleri çaresiz kalmış ve yaşanan sıkıntılar dilekçelerle yönetime bildirilmiştir⁹⁹. 1 Mart 1871 tarihinde Maliye Nezareti'nden gönderilen telgraf ile Kıbrıs halkının ihtiyaçlarının giderilmesi için Aydın Vilayeti'nden 250.000 kuruş gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu miktar Meclisi Umumi kararıyla adada bulunan her kaza ve nahiyenin büyüklüğüne nüfus yoğunluğuna ve ahalisinin ihtiyacına göre belirlenecektir¹⁰⁰. Alınan karar doğrultusunda; Kıbrıs ahalisinin ihtiyaçlarını gidermek için Aydın Vilayeti'nden gönderilen 250.000 kuruş, Magosa 75.000, Tuzla 40.000, Leymosun ve Bafa 20.000'er, Girne, 15.000, Değirmenlik, 60.000, Lefkoşa şehri hissesine ise 20.000 kuruş olarak tahsis edilmiştir. Bu paraların kaza ahalisi tarafından oluşturulan komisyonlar marifetiyle mahalli yönetimlerin nezaretiyle ihtiyaç sahiplerine adaletli bir şekilde senet ve kefil karşılığında dağıtılması istenmiştir¹⁰¹.

27 Mart 1871 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Adana Vilayeti'ne gönderilen telgrafta;

⁹³ BOA., İ. DH., 611/42614 (3), 17 Safer 1287 (19 Mayıs 1870); BOA., BEO., AYN.d. 860, 172, 126, 24 Safer 1287 (26 Mayıs 1870); BOA., TŞR. KB. THR, 42/ 31, 18 Safer 1287 (20 Mayıs 1870).

⁹⁴ BOA., İ.DH., 631/43873 (1)- 26 Muharrem 1288 (17 Nisan 1871); BOA., İ.DH., 631/43873 (2) 5 Safer 1288 (26 Nisan 1871); TŞR. KB. d. 30, 14a, 2, 24 Safer 1288 (15 Mayıs 1871); BOA., TŞR. KB., 24, 38, 25, 27 Safer 1288 (18 Mayıs 1871); BOA., TŞR. KB. d. 35, 7, 5 Muharrem 1288 (27 Mart 1871).

⁹⁵ BOA., TŞR.KB. d. 30, 50 b, 1, 22 Zilhicce 1288 (3 Mart 1872).

⁹⁶ Magosa Kaymakamlığı'na verilen talimata göre; Memleket Sandıkları sermayesinden olan Magosa Kaymakamlığı Mal Sandığı'nda mevcut bulunan 29.000 kusura kurulacak özel bir komisyon marifetiyle % 8 faizli olacak şekilde kefilli ve senetli olarak gerçekten ihtiyaç sahiplerine verilmesi istenmiştir. BOA., TŞR. KB. MG, 143/154, 25 Şevval 1287 (18 Ocak 1871); BOA., TŞR. KB. MG, 143/161, 7 Zilkade 1287 (29 Ocak 1871).

⁹⁷ 1863'de Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından kurulan bu sandıklar 1870'lere doğru çevre vilayetlere de yayılmış, faydalarının görülmesi üzerine 1876 yılında özel bir düzenleme ile hukuki bir statü kazanmıştır. Memleket Sandıkları prensip olarak sermayesini imece usulüyle üyelerinden sağlayan ve üyelerinin kredi ihtiyaçlarını karşılayan bir çeşit kooperatiftir. Duran 1990, 327-328.

⁹⁸ BOA., TŞR. KB. NZD, 205/37, 18 Zilkade 1287 (9 Şubat 1871).

⁹⁹ BOA., TŞR. KB. TL., 156/71, 19 Zilkade 1287 (10 Şubat 1871).

¹⁰⁰ BOA., İ.DH., 630/43834 (2), 5 Muharrem 1288 (27 Mart 1871).

¹⁰¹ BOA., TŞR. KB. d. 30, 6b,1-2-3, 27 Zilhicce 1287 (20 Mart 1871).

Kıbrıs Adası'nda yaşanan kıtlıktan dolayı Adana ve havalisinde bulunan halktan yardım toplanması için bir komisyon kurulmasının münasip olacağı bildirilmiştir. Yapılan bu yardımlar Tuzla İskelesi'nde bulunan komiteye ulaştırılmış¹⁰² ve bu komite tarafından gelen yardımlar adada bulunan ihtiyaç sahiplerine aktarılmıştır¹⁰³. Komite gerekli yerlerle yazışmalar yaparak ihtiyaç sahiplerinin acil yiyecek ihtiyaçlarını gidermek için faaliyetlerde de bulunmuştur¹⁰⁴. Ayrıca bu dönemde Kıbrıs'ta yaşanan kıtlıktan etkilenen ada halkının ihtiyaçlarını gidermek için Cezair-i Bahr-ı Sefid Vilayeti'nde de 100.000 kuruşluk yardım toplanmıştır¹⁰⁵.

1871 sonbaharına gelindiğinde ise Tuzla, Magosa ve Değirmenlik kaymakamlıklarında bulunan bazı köyler ve çiftçilerin istekleri üzerine irade-i seniyye ile tohumluk dağıtılmasına rağmen yağmur yağmamasından dolayı tohumluklar ekilmişse de ürün alınamamıştır. Bölge ahali tohumluk tedarik edemediğinden dolayı zor durumda kalmıştır. Tohumluk temin edilmediği takdirde daha kötü duruma düşecekleri için ahalinin tohumluk ihtiyacını karşılamak maksadıyla çekirgelerin itlaf edilmesi için bölge ahalisinden toplanmış olan çekirge akçesinden ziraatle uğraşanlara ihtiyaç derecelerine göre verilmek üzere kaymakamlıklardaki Menafi-i Umumiye Sandıkları'na teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Aktarılan bu meblağın en fazla tohumluğa ihtiyacı olan ziraatle uğraşanlara % 8 faiz ile ve kefaletle nakden borç verilmesi uygun görülmüştür. Bu doğrultuda 80.000 kuruş Tuzla, 120.000 kuruş Magosa, 250.000 kuruş Değirmenlik, 50.000 kuruş Girne Kaymakamlıklarına verilecek öncelikli olarak geçen sene ürün alamayan köy ahalisine dağıtılması için Menafi-i Umumiye Sandıkları aracılığıyla ve Meclis-i İdare ve Adliye Nezaretlerine yazılarak bildirilmesi ile % 8 faiz ve kefilli olarak bir yıl sonra ödenmek üzere borç verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında Magosa Kaymakamlığı'na bağlı Karpaz Nahiyesi bir önceki yıl ürünü bereketli olduğundan burada yaşayanların ihtiyacı olmadığı değerlendirilmiştir¹⁰⁶. Nitekim 1871 yılına ait İngiliz konsolosluk raporunda; adanın bazı bölgelerinde 1871 tahıl ürünleri iyi miktarda iken ada genelinde yetersiz olduğu dile getirilmiştir. Bu dönemde Larnaka'da ki yağışın *ca.* 12 inch'e (*ca.* 400 mm) zar zor ulaştığı, bu yağışın kış aylarında düzgün bir biçimde dağılmış olması halinde yeteceği halde ürünlerin en çok ihtiyaç duyduğu Ocak ve Şubat ayları boyunca hiç yağmur yağmadığı vurgulanmıştır¹⁰⁷.

1870 yılında Menafi Sandığı'ndan ada halkına bir yıl vadeli olarak verilen borçların vadesi dolduğunda borçlarını ödeyemeyen ahali tarafından vadenin uzatılması istenmiştir¹⁰⁸. Kuraklığa bağlı olarak ahalinin zor durumunun devam etmesi üzerine Kıbrıs ahalisinden toplanmış olan 500.000 kuruşu geçkin bir miktar olan çekirge akçesi % 8 faizle ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığından adada

¹⁰² BOA., ŞD., 2115/37, 30 R. Evvel 1288 (19 Haziran 1871). Tuzla İskelesi'nde kurulduğu belirtilen cemiyet, muhtemelen yaşanan kıtlık hadisesine bağlı olarak teşkil edilen Cemiyet-i Hayriye olup, bu cemiyetin faaliyetleri hakkında 11 Nisan 1871 tarihli yazı ile Sadarete bilgi verilmiştir. BOA., BEO., AYN. d. 860, 666, 28 Muharrem 1288 (19 Nisan 1871); Ayar 2012, 355.

¹⁰³ Nitekim gönderilen yardımlardan 2.597 kuruşu Lefkoşa şehir merkezindeki Müslüman ve Hıristiyan ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. BOA., TŞR. KB. d. 30, 8a, 1, 14 Muharrem 1288 (5 Nisan 1871).

¹⁰⁴ Tuzla İskelesi'nde teşkil edilmiş komite tarafından ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere 200 İstanbul kilesi buğday istenmiştir. Bu ihtiyacı gidermek için Tuzla İskelesi tüccarından Mösyö Zeytune'den kilesi 35 kuruş 5 paradan buğday alınması kararlaştırılmıştır. Bu faaliyetin bir an önce yapılması için Tuzla Kaymakamlığı'na yazı yazılması istenmiştir. BOA., TŞR. KB. d. 30, 6a, 2, 24 Zilhicce 287 (17 Mart 1871).

¹⁰⁵ BOA., BEO., AYN. d. 860, 666, 64, 28 Muharrem 1288 (19 Nisan 1871).

¹⁰⁶ Magosa Kaymakamlığı'na tahsis edilen miktarın 30.000 kuruşu bölgelerindeki derelerin temizliği için ayrılmıştır. BOA., TŞR.KB. d. 30, 40a, 1, 16 Şaban 1288 (31 Ekim 1871).

¹⁰⁷ Robinson 1878, 22.

¹⁰⁸ BOA., TŞR. KB. MG., 143/203, 10 Ramazan 1288 (23 Kasım 1871).

yapılması planlanan ıslahatların ertelenmesi uygun görülmüştür¹⁰⁹.

Hayvanların Satılması, Hırsızlıklarının Artması ve Alınan Önlemler

Kıtlık döneminde ada halkı, ellerindeki hayvanları satmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde konsolos veya vekilleri aracılığıyla ada dışına çok sayıda öküz ihraç edilmiştir¹¹⁰. Zaten adada sayısı azalan bu tip hayvanların sayısını muhafaza edebilmek için Tuzla İdare ve Belediye Meclisi tarafından alınan kararlar bu hayvanların ihracının yasaklanması için Mutasarrıflığa teklifte bulunulmuştur¹¹¹. Ada halkının kuraklık sebebiyle bu hayvanları besleyememesi ve yiyecek ihtiyacını karşılamak için bu yola başvurduğu yazışmalara yansımıştır. Ahalinin hayvanlarını satması için izin verilmemesi üzerine durum Mutasarrıflığa bildirilerek hayvanların beslenemediği ve ihtiyaçları olduğundan satışa izin verilmesi talebinde bulunulmuştur¹¹². Kıbrıs Mutasarrıflığı'nın adada özellikle tarımda kullanılan hayvanların satışını yasaklaması üzerine durum, Babıâli'ye intikal ettirilmiştir. Kıbrıs Mutasarrıflığı tarafından hazırlanan tahrirata göre; adada bulunan hayvan sayısı bir iki yıl önceki sayının 1/3 seviyelerine kadar düşmüş, kuraklık sebebi ile otların kurummasından dolayı koyun ve domuzların büyük bir kısmı telef olmuştur¹¹³. Bunların yanında köylüler tarafından beslenemediği için başboş bırakılan hayvanlar ekimi yapılan arazilere sürülmüş ve yağış düzensizliğinden dolayı yeterli verim alınamayan ekili araziler de hayvanlar tarafından zarara uğratılmıştır¹¹⁴.

Birkaç yıldan beri meydana gelen kıtlık nedeniyle ahali arasında hayvan hırsızlıklarının artması¹¹⁵ zaten zor durumda olan ahaliyi daha da kötü duruma düşürmüştür. Ancak alınan önlemlerin yetersiz kaldığına dair dönemin Kıbrıs Başpiskoposu tarafından Babıâli'ye bir arzuhal takdim edilmiştir. Bu arzuhalin konu ile ilgili kısmında; hayvan hırsızlıklarının organize bir şekilde yapıldığı, uygulanan kanunların ve alınan önlemlerin yetersiz kaldığı ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir¹¹⁶. Bunun yanında hayvan hırsızlığı yapanlar Kıbrıs'a gelip gitmekte olan İngiliz ve Yunan bandıralı küçük gemilerin reisleriyle ilişki kurarak kıyıya yakın bulunan meralardan hayvan çalarak gemilere yükleyip, bunları ada dışına çıkarmaktadır. Buna dair bilgiler edinilmesi üzerine kazalara bu kişilerin yakalanıp ceza muhakemeleri usulüne göre cezaya çarptırılmalarına dair talimat verilmiş ve

¹⁰⁹ BOA. A. MKT. MHM., 446/32; BOA., TŞR. KB. THR., 43/109, 4 Zilkade 1288 (15 Ocak 1872).

¹¹⁰ BOA., TŞR. KB. TL., 156/5, 18 R. Evvel 1287 (18 Haziran 1870).

¹¹¹ BOA., TŞR. KB. TL., 156/37, 12 Recep 1287 (8 Ekim 1870).

¹¹² BOA., TŞR. KB. BF., 66/32, 15. R. Evvel 1288 (4 Haziran 1871).

¹¹³ BOA., ŞD., 245/35, 26 C. Evvel 1288 (13 Ağustos 1871).

¹¹⁴ BOA., TŞR. KB. TL., 156/64, 13 Şevval 1287 (6 Ocak 1871).

¹¹⁵ Bu dönemde hayvan hırsızlığı vakası yazışmalara da yansımıştır. BOA., TŞR. KB. BF., 66/3, 25 Muharrem 1287 (27 Nisan 1870); BOA., TŞR. KB. BF., 66/41, 29 C. Evvel 1288 (16 Ağustos 1871); BOA., TŞR. KB. THR., 43/150, 8 Zilhicce 1288 (18 Şubat 1872).

¹¹⁶ Kıbrıs Başpiskoposu tarafından Sadarete gönderilen arzuhalde hayvan hırsızlığı ile ilgili olarak; Kıbrıs'ta bazı kişilerin hayvan hırsızlığını sistemli hale getirdiklerini, bir köyden çaldıkları hayvanı 10-15 saat uzaklıktaki başka bir yere götürdüklerini orada satamazlarsa oradaki ortağına bırakıp diğer hayvanları çalmaya gittiğini ifade etmiştir. Piskopos, gariban ahalinin hayvanını başka yerde bulsa dahi hayvanın kendisine ait olduğunu ispat etmesi gerektiğini, hayvanın kendisine ait olduğunu ispat etmiş olsa bile 2-3 ay boyunca çalınan hayvanının peşinde gezerek harç vergi v.b. birçok masraf yaptığını, hayvanını geri alsa dahi bu harcamaların hayvanın bedelini geçtiğini birçok defa görüldüğünü ilave etmiştir. Ayrıca yakalanan hırsızın çok kısa süre içerisinde tahliye edildiğini, kanunsuz işler yapan kişilerden korkulduğu için bu kişilerden şikâyetçi olunmadığını, bu sebeple bu tip hadiselerin senelerdir devam ettiğini bildirmiştir. Piskopos bu tip kişilerin başka yerlere sürüldüğü takdirde geri kalanlara ibret olacağı teklifinde bulunulmuştur. BOA., A. MKT. MHM., 442/33, 19 Recep 1289 (22 Eylül 1872).

mevcut zaptiyeden bir bölük ağası maiyetiyle iki takımlık kol tertip edilerek görevlendirilmiştir. Bu tip olaylara karşı emniyetin artırılması için Sadarete durum bildirilerek, adaya küçük bir vapur tahsisıyla beraber zaptiyeleri takviye etmek için 30 süvari ve 50 piyade neferinin istihdam edilmesi teklif edilmiştir¹¹⁷. Ancak ilerleyen tarihlerde de hayvan hırsızlıklarının devam etmesinin yazışmalara yansımış olmasından¹¹⁸ alınan önlemlerin yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılabilir.

Hastalıkların Artış Göstermesi ve Alınan Önlemler

Kıbrıs Adası'nda kıtlıkla birlikte adada yaşanan hastalıklarda da artış görülmüştür. Bu hastalıkların birisi de çocuklarda görülen boğaz ağrısının salgın hale gelmesidir. Hastalığa bağlı olarak küçük yaşta çocuklar arasında ölüm vakalarında da artış olmuştur. Konu İdare Meclisi'nde gündeme gelmiş ve konunun araştırılması ve önlem alınması için doktorlardan oluşturulacak bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır¹¹⁹. İlerleyen dönemde adada mevcut kaza, nahiye ve köylerde bulunan çocukların aşılınması için görevli memurun yetersiz kalmasından dolayı aşı memurunun yanına bir yardımcı görevlendirilmesi, aşılama işi için askeri birliklerdeki cerrahlardan da faydalanılması planlanmıştır¹²⁰.

Kıtık sebebi ile Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinden farklı kalitelere tahıl ithal edilmiş ve gelen buğdaylar arasında normale göre daha esmer olanlar bulunmasına rağmen ahalinin ihtiyacından ve fiyatının uygun olması yüzünden bu tip hububatın da kabul edildiği görülmüştür¹²¹. Bunun yanında tüketimi uygun olmayan buğdaydan elde edilen un konusunda mahkemeye müracaatlar olmuştur¹²². Bu tip buğdaylardan elde edilen unlar kaliteli olmadığından dolayı ahaliden bazılarında sağlık problemlerine yol açmıştır. Girne Kaymakamlığı tarafından Meclis-i İdare'ye gönderilen mazbatada ambarlarda bulunan unların insan sağlığı için zararlı olduğu bildirilmiş bunun üzerine Meclis-i Temyiz ve İdare Meclisi üyelerinden oluşan iki kişilik heyet tarafından inceleme yapılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda bu unlardan yiyenlerin karın ağrısı çektikleri, ishal oldukları ve birkaç gün yattıktan sonra iyileştikleri tespit edilmiştir. Bozuk olan unların gömülmesi istenmiştir¹²³.

¹¹⁷ BOA., TŞR.KB.NZD, 199/58, 21 Şaban 1288 (5 Kasım 1871); BOA., BEO., AYN.d. 860, 679, 4 Şevval 1288 (17 Aralık 1871); BOA., BEO., AYN.d. 860, 690, 22, 8 R. Evvel 1289 (16 Mayıs 1872).

¹¹⁸ BOA., TŞR.KB. THR., 45/21, 7 Zilhicce 1289 (5 Şubat 1873); BOA., TŞR.KB. GN., 92/6, 4 Safer 1290 (3 Nisan 1873); BOA., TŞR.KB.BF., 67/66, 18 Safer 1291 (6 Nisan 1874); BOA., TŞR. KB. BF., 67/79, 18 R. Evvel 1291 (5 Mayıs 1874).

¹¹⁹ BOA., TŞR. KB. d. 30, 39a-b, 11 Şaban 1288 (26 Ekim 1871).

¹²⁰ BOA., TŞR. KB. d. 30, 55b, 11 Safer 1289 (20 Nisan 1872); Samani 2006, 257-258.

¹²¹ Tuzla iskelesi tüccarlarından Avusturyalı Ezmenyan tarafından Karadeniz Bölgesi'nden getirilen 1.500 kile ve Salih Fevzi Ağa tarafından 1.000 İstanbul kilesi buğday Tuzla İskelesi'ne getirilmiştir. Bu buğdayların normale göre esmer olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen ada halkının ihtiyacı ve fiyatının uygun olmasından dolayı alınmasına karar verilmiştir. Ezmenyan'ın buğdayın kilesi 32.5, Salih Fevzi Ağa'nın buğdayı ise 34 kuruşa alınması kararlaştırılmıştır. BOA., TŞR. KB. d. 30, 8b, 1, 18 Muharrem 1288 (9 Nisan 1871).

¹²² "Yunan teba'asından Girinye Kasabalı Haralambo tarafından cenâb-ı âli-i mutasarrıf-ı ešhamiye takdîm olunup Girinye Kâ'immakâmlığa havâle buyurulan arzuhâlde Hristoğlu Kalahni'den iştirâ' eylediği siyâh ve acı dakik olduğu cihetle icâbının icrâsı istid'â olunmuş mukaddem merkûm Hristoğlu tarafından olunan istid'â üzerine merkûm Haralambo ile muhâkemeleri icrâ olundukda tanzim olunan mazbata taraf-ı vâlâ-yı kâ'immakâmlerine gönderilmiştir mazbata-i mezkûre mücebince iktizâsının icrâsı lâzım geleceğinin beyânına dâ'ir ictisâr kılınmıştır". KMA. KŞS., 17, 2a, 15, 15 Nisan 1287 (27 Nisan 1871).

¹²³ BOA., TŞR.KB. d. 30, 6a, 1, 24 Zilhicce 1287 (17 Mart 1871).

Bunların yanında özellikle beslenmeye bağlı olarak kıtlık dönemlerinde fakir halk arasında cüzam hastalığında artış görülmüştür¹²⁴. Kıtlığın hemen sonrasında da adada çiçek hastalığı salgından dolayı yüksek miktarda ölümlerle karşılaşmıştır¹²⁵. Bunun üzerine adaya İstanbul'dan görevlendirilen aşıcı Bekir Efendi Tuzla, Leymosun ve Girne'deki çocukları aşı yapmıştır¹²⁶.

Kıtlık sebebiyle ada ahalisinin sağlık durumu da olumsuz şekilde etkilenmiştir. Özellikle yetişkinlere göre daha hassas olan çocukların daha fazla salgın hastalıklardan etkilendikleri görülmektedir. Gelişmeler üzerine Babıâli salgın hastalıklara karşı duyarsız kalmamış özellikle çocukların salgınlara karşı direncini arttırmak için aşılama yoluna gitmiştir. Ayrıca uygun olmayan tahılların da tespiti yapıldıktan sonra imha yoluna gidilmiştir.

Kıtlığın Sona Ermesi, Kuraklığı Engellemek ve Tarımı Geliştirmek için Alınan Orta-Uzun Vadeli Önlemler

1869 yılından itibaren başlayan kuraklık ve yağış düzensizliği kesintili olmak üzere 1874 yılına kadar devam etmiştir. 1874 yılına gelindiğinde adada yağış miktarı ortalamasının üzerine çıkmış ve kuru tarım yapılan Kıbrıs Adası'nda ürünün artmasını sağlamıştır. 10 Mart 1874'de Kıbrıs Mutasarrıflığı tarafından gönderilen yazıda; yıl içerisinde yağmur yağdığı hatta o günlerde adaya kar yağdığı bilgisi verilmiştir¹²⁷. 1874 yılı hasadı verimli geçmiştir. 1873 yılında Larnaka Limanı'ndan 55.045 pound'luk ihracat yapılırken bu rakam 1874 yılında 303.540 pounda çıkmıştır¹²⁸.

1874 yılı hasadı normalin çok üzerinde çıkmış, adada bolluk yaşanmış ve Konya'da ki kıtlığı gidermek için Kıbrıs'tan Konya'ya 100.000 kile zahire talebinde bulunulmuştur¹²⁹. Talep üzerine Konya Vilayeti'ne hububat sevkiyatı yapılmıştır¹³⁰. 1875 yılının ilk günlerinde adanın her tarafına yağmur yağdığı için fazlasıyla tohum ektirilmesi ahaliye tebliğ olunmuştur. Tohum bulamayanlarında komşularında tohum temin etmesi istenmiştir¹³¹.

Kuraklığın adada uzun süreli olması ada idarecilerinde zaten kıtlık olan suyun temini için çeşitli yollar aramalarına sebep olmuştur. Bu amaçla kuyu açılması kararlaştırılmış ve bu kuyuların nasıl açılacağı konusunda eğitim vermek üzere bir muallimin getirilmesi teklifinde bulunulmuştur. Bu işler için yapılacak harcamaların 15.000-20.000 kuruşu bulacağı ve bu miktarın çekirgelerin itlâfi için ahaliiden toplanan ve Menafi Sandıkları'nda bulunan mevcut sermayeden karşılanması talep edilmiştir¹³².

İncelenen dönemde tarımı geliştirmek amacıyla daha önceden ülke dışından getirilen zirai aletlerin 10 yıl süre ile gümrükten muaf olduğu Babıâli tarafından hatırlatıldıktan sonra ülkenin her tarafında imal edilen zirai aletlerden de süresiz olarak gümrük ve ihtisab rüsumu alınmaması kararlaştırılmıştır¹³³. Bu tür teşviklerle geçiminin büyük bir kısmını çiftçilik yaparak sağlayan

¹²⁴ Cesnola 1877, 245.

¹²⁵ Bayer 2013, 52.

¹²⁶ Samani 2006, 259.

¹²⁷ BOA., BEO., AYN.d. 860, 822, 4 Safer 1291 (23 Mart 1874).

¹²⁸ Ravenstein 1878, 34.

¹²⁹ BOA., TŞR. KB. d. 30, 84a, 2; 84b, 85a, 18 Ramazan 1291 (29 Ekim 1874) BOA., A.d., 612, 538, 6 Zilkade 1291 (15 Aralık 1874).

¹³⁰ BOA., BEO., AYN.d. 860, 846, 71, 1 Zilhicce 1291 (9 Ocak 1875).

¹³¹ BOA., BEO., AYN.d. 860, 847, 72, 22 Zilhicce 1291 (10 Ocak 1875).

¹³² BOA., BEO., AYN.d. 860, 680, 24 Şevval 1288 (6 Ocak 1872).

¹³³ BOA., TŞR.KB. NZD., 196/26, 10 Zilhicce 1288 (20 Şubat 1872).

ahalinin bu aletleri kullanması, tarımsal üretimin verimini ve gelirini artırması hedeflenmiştir.

Osmanlı yönetimi adada kuraklığın bir sebebinin de ormanların bilinçsiz bir şekilde yok edilmesi olduğunun farkında idi. Babıâli tarafından 1873 yılında Fransız Orman Memuru M. de Montrichard Kıbrıs ormanlarının durumu hakkında rapor hazırlaması için görevlendirilmiştir¹³⁴. Nitekim kısa bir süre sonra ormanların muhafazası için önlemler alınmaya başlamıştır. Konu hakkında Maliye Nezaretî'nden Kıbrıs Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda; ormanların muhafazası için müfettiş-i sâni olarak Orman Mektebi'nden mezun Artin Efendi ve dört piyade korucu bu görevde istihdam edilmişti¹³⁵. 1873 yılında Meclis-i İdare de alınan kararla; ormanlardan elden ağaçların adadan ihracı ve gemilerde kullanılması yasaklanmıştır. Bu şekilde davrananların mallarına belediye tarafından el konulması ve cezalandırılmaları kararı alınmıştır¹³⁶. Ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetler Osmanlı yönetiminin son yıllarında ve İngiliz yönetiminde devam etmiştir.

Osmanlı Devleti ada yönetimini İngilizlere bıraktıktan sonrada adada gerek çekirge gerekse kuraklık sebebiyle kıtlıklar yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan kıtlık sebebi ile ahali adayı terk etmek zorunda kalmış ve bu kıtlıklardan birisinde, Konya Defter-i Hakani'si görevlisi olarak Teke Sancağında bulunan Ragıb Efendi konu hakkında Babıâli'yi bilgilendirmiştir. Ragıb Efendi; Kıbrıs'ta yaşanan kıtlıktan dolayı İngiliz yönetiminin adada yaşayan muhtaçlara bakmadığı için ahalinin Osmanlı sahil şehirlerine sığındığını, özellikle Rum ahalinin çocuklarının hayatlarının muhafazasını sağlamak için deniz tehlikesini göze alarak kayıklarla Osmanlı Devleti'ne sığındığını ifade etmiştir¹³⁷. İlerleyen yıllarda da yaşanan kıtlık hadiselerinde adayı terk etmek zorunda kalan ahali başta Antalya olmak üzere Mersin, Adana, İzmir gibi değişik bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır¹³⁸. Bu durum Kavanin Meclisi'nde yapılan görüşmelere de yansımış, İngiliz yönetiminin kıtlık dönemle-

¹³⁴ Hutchins 1909, 12.

¹³⁵ "Kıbrıs ceziresinde kâ'in ormanların istihsâl-i esbâb-ı mahzûziyet ve ma'mûriyeti için şimdilik ma'a yüzde beş bin iki yüz guruş ma'âş ve yevmi otuzar guruşdan bir senede yüz yirmi günü tecâvüz etmemek ve müddet-i devriyesi eyyâm-ı mahdûdeye bâliğ olmaz ise eyyâm-ı hâliye için bir akçe verilmemek şartıyla senevi üç bin altı yüz guruş masârif-i devriye ile bir nefer müfettiş-i sâni ve kezâlik ma'â yüzde beş beheri şehri ikişer yüz ellışer guruş ma'âşla dört nefer piyâde korucusu ta'yiniyle ma'âşlarının orman bûdcesi zammı olup henüz sarf olunmayarak mevkûf-ı hazîne bulunan mebâliğden tesviyesi husûsuna bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi müte'allık ve şeref-sudûr buyrulmuş ve bu bâbda şeref-vârid olan fermân-ı âli mücebince ma'âş mahalline vüsûlü târihinden i'tibâren işlemek üzere orman mektebinden muhrec Artin Efendi bi't-ta'yîn ol cânibe i'zâm ve isrâ kılınmış olduğundan vüsûlünde me'mûriyet-i mezkûrede hüsn-i istihdâmıyla ma'âş-ı vürûdiyesinin mahalli emvâlinde tesviye ve ifâsı ve mezkûr korucuların muharrerü'l-mikdâr ma'âşlarla mûmâ ileyh ma'rifetiyle mahallince bi'l-intihâb icâb eden mevâki'a ta'yîn ve ikâmesiyle bunların esâmî ve târih-i ta'yinlerini ve bulunacakları mevâki'ini mübeyyin bir kit'a defterinin bi't-tanzîm cânib-i hazîneye irsâli ve müfettiş-i mûmâ-ileyhin mahalline vüsûlü târihinin dahi iş'ârî lüzûmu Orman ve Ma'âdin İdâre-i Umûmiyesi'nden ifâde kılınmış olmağın ber vech-i muharrer ifâsı muktezâsına himmet buyurmaları siyâkında terkîm-i rakime-i senâveriye ibtidâr olundu efendim". KMA., Evamir Defteri, 13, 41, 10 Şaban 1290 (3 Ekim 1873).

¹³⁶ Luke 1989, 255-256; Stavrides 2012, 100.

¹³⁷ BOA., Y. PRK. UM., 11/56, 25 Şubat 1303 (8 Mart 1888).

¹³⁸ Kıbrıs Kadısı Osman Efendi tarafından Dahiliye Nezaretî'ne gönderilen yazıda; "evvel bahardan berü altı ay zarfında ahali-i mahalliyeden İslam ve Rum olarak Kıbrıs'ın Tuzla İskeleyi'nden vapurlara binerek tahminen bini müteceviz nüfusun memalik-i şahanenin Antalya, Mersin ve İzmir vesair iskelelerine 'azimet etmiş ve etmekde buldukları tahkikat-ı vaka'dan anlaşılmiş ise de sair iskelelerden kayıklarla ne mikdar gittiği haber alınmamıştır." BOA., DH. MKT., 615/22, 1 Teşrinievvel 1318 (14 Ekim 1902); KMA., Fetva Eminliği, 7, 50, 1, 1.

rinde ahaliye yeterli destekte bulunmadığı ifade edilmiş, meclis üyeleri Osmanlı yönetiminin incelenen dönemde yaptığı yardımları ve vergi ertelemelerini İngiliz yöneticilere örnek göstermiştir¹³⁹.

İngiliz yönetimi sonrasında da Kıbrıs Adası'nda kuraklık yaşanmış, Türkiye Cumhuriyeti adada yaşayan kuraklıktan zarar gören Türk çiftçisine Osmanlı Devleti'nin yaptığı gibi sahip çıkmış ve 2 Ocak 1961 tarihinde kabul edilen kararla 1.000 ton tohumluk buğday ve 500 ton tohumluk arpa yardımı yapılmasını sağlamıştır¹⁴⁰.

Sonuç

İnsanlık dünyada var olduğu günden beri deprem, salgın hastalıklar, yağış düzensizliği, kuraklık gibi olaylara maruz kalmış ve bu tip hadiseler toplumların sosyal hayatlarında da derin izler bırakmıştır. Özellikle kıtlık vakaları toplumsal hayatta büyük etkilere yol açmıştır. Osmanlı yönetiminden önce de Kıbrıs Adası'nda uzun süreli kuraklık ve yağış düzensizliğine bağlı olarak kıtlıklar yaşanmış, ada nüfusu çareyi Kıbrıs'ı terk etmekte bulmuştur.

İncelenen dönemin hemen öncesinde adada yaşanan çekirge felaketi ada ahalisinin ekonomik olarak zayıf düşmesine yol açmıştır. Çekirge felaketinin 1869 yılında sona erdirilmesinin akabinde başlayan kuraklık hadisesi ise zaten zor durumda olan Kıbrıs ahalisini çaresiz bırakmıştır. Yaşanan kuraklığa bağlı olarak adada ekinler kurumuş, ahali ektiği hububattan ürün elde edememiştir. Halk ev eşyalarını satarak, tarlasını sürdüğü hayvanını elden çıkararak, arazide bulduğu bitki köklerini yiyerek hayatta kalmaya çalışmıştır. Ahalinin düştüğü zor durumdan faydalanmak isteyen tefeciler yüksek faiz oranlarında ahaliye borç vermiş, borcun ödeme zamanı geldiğinde borcunu tahsil edemeyince ahalinin tarlasına, evine el koymuş ve ahali hapis cezasına çarptırılmıştır. Tahıl kıtlığı sebebiyle fiyatlarda artış meydana gelmiştir. Bunun yanında bu dönemde adada hırsızlık vakaları özellikle de hayvan hırsızlığı hadiseleri artış göstermiştir. Zor durumda kalan ahali fırınlardan ekmek talan etmiştir. Sosyal devlet ilkesini benimsemiş olan Osmanlı yönetimi yaşanan bu olaylara karşı önlemler alarak ada sakinlerinin kötü durumunu hafifletmeye çalışarak ahali den desteğini esirgememiştir. Ancak dönemin şartlarından dolayı Kıbrıs ahalisi sıkıntılı günler geçirmiştir.

Babıâli, Kıbrıs ahalisinin acil yiyecek ihtiyacını karşılamak için 1869 sonbaharından itibaren adaya değişik bölgelerden tahıl sevkiyatı yapmaya başlamış; bu tahıllardan alınması gereken vergileri almayarak, adaya daha ucuz maliyetle hububat sevkini sağlamıştır. Bunun yanında halkın ihtiyaçlarını karşılamak için yardım kampanyası düzenlenmiş ve ahaliye nakdi yardımda bulunulmuştur. Bunların yanında fakirler için ücretsiz ekmek dağıtımı yapmıştır. Ada halkının vergilerini ödeyememesi üzerine vergi ödemeleri ertelenirken, Osmanlı yönetimi diğer bölgelerde uyguladığı vergi zammını bu dönemde Kıbrıs'ta uygulamamıştır. Ahalinin zor durumundan faydalanarak onlara yüksek faiz oranlarında borç veren tefecilere karşı halkın mağduriyetini engellemek için kurullar oluşturarak, borçlarını yeniden yapılandırmıştır. Ayrıca ahalinin tekrar tefecilerin eline düşmemesi için Memleket Sandıkları'ndan daha rahat borç almasını sağlayacak düzenlemelerde bulunmuştur. Ancak tefecilerin çoğunun adada bulunan konsolosların tercümanları olmasından dolayı bu kişiler kapitülasyonların kendilerine sağladığı avantajları kullanmaktan geri durmamışlardır. Adada ekinlerin ve otların kurumasından dolayı hayvanlarını besleyemeyen ve acil ihtiyaçlarını karşılamak için hayvanlarını satmak zorunda kalan ahali için adaya ot ithali

¹³⁹ KMA., The Cyprus Gazette, 760, 22 May 1903, 5077.

¹⁴⁰ T.C. Resmi Gazete 1961, 2979.

yapılırken, hayvanların ada dışına satışını da yasaklamıştır.

Orta ve uzun vadede ise kuraklığın meydana gelmesini engellemek amacıyla adada ormanların öneminin farkında olan Babıâli ormanların muhafazası için adaya orman müfettişi ve korucular tayin etmiştir. Yeni su kuyuları açabilecek insan yetiştirmek için bu konuda uzman bir öğretmenin adada eğitim vermesine yönelik çalışmalar yapmıştır. Ada ahalisinin büyük bir kısmı geçimini tarımla sağladığı için verimi arttırmak amacıyla tarım aletlerinden alınan vergilerde de indirimle gidilmiştir.

Osmanlı yönetimi sonrasında da adada kıtlık hadiseleri yaşanmış, İngiliz yönetimi altındaki ada ahalisinin bir kısmı, Anadolu'nun sahil kesimlerine sığınarak hayatta kalmaya çalışmıştır. Osmanlı döneminde kıtlığa karşı halka yapılan yardımlar ve uygulanan politikalar İngiliz yönetimine örnek gösterilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra da adada kuraklığa bağlı sıkıntılar yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Kıbrıs Türklerinin zor durumda kalmasına müsaade etmemiş, tohumluk hububat yardımında bulunmuştur.

EKLER

Yıllar				Yıllar			
Başlangıç	Bitiş	Kısaltma	(NA)	Başlangıç	Bitiş	Kısaltma	Yağış
Kıtlık				1902		All	
1759		DR		1911		LR	
1765		DR		1915	1917	All	
1768		DR		Bölgesel yağış başlar			
1782		DR		1925		(RR, LR)	RP
1785	1787	DR		1927	1928	All	RP
1794		DR		1932	1933	All	RP
1806*	1808	DR		1934		DR	
1819	1824	DR		1941		All	RP
1826		DR		1944		RR, LR	
1829		DR		1947		DR	
Bölgesel ve yerel kuraklık				1951		DR), RR, LR	(RP)
1837		All		1953		DR	
1840		All		1957		DR	(RP)
1845		RR, LR		Yerel yağış başlar			
1849		DR		1959		All	All
1851		DR, RR		1964		All	All
1854		DR		1966		LR	LP
1855		RR, LR		1970		RR, LR	RP, (LP)
1870		RR, LR		1973		All	All
1873		All		1986		RR, LR	RP
1875		RR, LR		1990		DR	RP
1879		RR, LR		1991		All	All
1881		LR		1994			RP
1887		DR, RR		1997	1998	RR, LR	All
1899		All		2000		RR, LR	All
				2008		LR	LP

Tablo 1. Yıllık uzun süreli kuraklık (LR=yerel, RR= bölgesel, DR= kuraklık) ve meteorolojik veriler (LP = yerel, RP=bölgesel), (All=tamamı)¹⁴¹

¹⁴¹ Griggs *et al.* 2014, 2710. Koyu renk çok uzun süren kuraklığı göstermektedir.

توس برل شريفه موسيسر قريه حديد وند نفويضا اعنه اولناد مباله دائره

باليه سريه درود ايدم خور
فرد
۵۵

بريدج چاريدنه بخدا همه كوتيه قدر باليقده اولود شرسه بول مازاري موسيسر شمله جريقه اوردونام جناب نفدر نيگالي شويو ان انكر تا بچار ده شريفه اعنه اولودام افونك كين دكيتي

ليره عتاق	۵۵۶	۲۰۰۰
مورر صر صر	۴۴۶	۴۰۰۰
۹۲	۴۵۰۰	
۹۰۲	۱۱۰۰۰	
۱۶	۵۰۰۰	
ايضا اولنا		۱۶۰۰۰

ايقايله يه خايز شكنده استغفر اولناد اولوز حيدره فراقده طرف حاد
جناب نفدر نيگاليه شريفه جويو بوند تا كر موسيسر بالقرال وريون
خريفه نفويضا صرف قيدي معاموس دروسته شريفه بوناش
قوتيه بازنگارنده استغفر اولناد بونيمه ياك ليره هانيه كنده بالقرال
اعنه قوتيه خريفه نفويضا صرف قيديك اجا سويوه معاموز موي
ايضا اولنا

اولوز حاد ان سوسه ماره ايتاشنه اعلا خريفه حيدريك شريفه صدره بومعه كوهه دريم اولونين وديما اعنه ايدم كماله بروفه مخصه قيه اولوزده ايتاش
اولوزده نفوسه محاسبه وانوسه صلواته ريم وريون شرق شعله جويو بوند اسوز مامه جناب نفدر نيگاليه افقا شنده بولونين اولوزده مذكوره درود
تا بجمع درود ايدم برفقه علم و فخر ده كوشونله اولوننده طريفه مزبور شريفه موه اليه ييكه شريفه اولوزده اسوز مامه جناب نفدر نيگاليه مذكوره
بريدج با نفويضا اولوزده شريفه ليره نك وريونه اولونين ايتاش اولوزده شريفه علم و فخر وريون (۹ مذكوره)

ارزويك ميم شنده درود ايدم
علم و فخر

نفوسه محاسبه شنده درود ايدم علم و فخر نظريه ان انكر فضا و جزار اهلاليه شريفه صدره اعنه اولونين وديما اري اولونين وديما قايده وبارنه ان مذكوره شريفه سيدات

اولوزده وديما

حرفه فضا صلواته شنده با بالي شريفه ايقايله و حيدريك فضايه اهلاليه مقدم و موه اعنه فضايه زهار بونيك ونه شريفه ايتاشنامه اولوزده اعلا مذكور
ايقايله شريفه رايجه كنداره ننه قيدي ايجمه خريفه نظير اولونين
۱۴۰۰ ماره كلج

۱۴۰۰ خطه
۲۰۰۰ شمير

ايدوس قاضي اعشاره مال نفوسه زراع اعلا بولونين قيا بر كنده فووه نكوره انصارا كيو استاخرا خطه و قزلبه شعوري اهلاليه بوند شولاه طونين حيدريزه
اكنه وديما وديما وديما اهلاليه حيدريك زهار مذكوره نك قيا زهار حيدريك معامه وديما حيدريك اولونين قيايه ايز و مضمير وديما كنداره فووه اهلاليه
بولوننده اهلاليه شعوري طرفنده با خريفه اعشار اولونين بومعه شريفه ايسه ايج و فووه قيايه نفوسه زنده شريفه اهلاليه حيدريك فووه حيدريك اهلاليه حيدريك
مومعه ايج حيدريك دارنده وريون و اهلاليه ساسا خريفه فووه اهلاليه حيدريك اولوننده مذكوره خريفه حيدريك اهلاليه حيدريك

۱۴۰۰ ماره كلج

جزاير موسيسر وديما

شريفه جزيره شنه طانه طوزان و موه فضايه سار بومعه مذكور سار طوزان فووه فووه مادهه دوجار مفايقه اولوز اهلاليه اعانه اهلاليه شريفه اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك
صانيمه حيدريك بولونين قيايه اولوزده جزاير موسيسر وديما حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك
مذكوره دروسته ارسالدر ايج حيدريك
۱۴۰۰ ماره كلج

اخدم وديما

سوز خايقه اهلاليه حيدريك دفع احشامه ساري حيدريك حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك
سالي اولونين موه مذكوره ده اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك
دفترو مذكور اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك
۱۴۰۰ ماره كلج

۱۴۰۰ خطه
۲۰۰۰ شمير

ايج حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك اهلاليه حيدريك
۱۴۰۰ ماره كلج

Belge 3. Magosa Limani'nın etrafında satılacak arsalardan elde edilecek gelir ile ahalinin ihtiyaçlarının bir kısmının karşılanması [BOA., MAD.d, 11205, 2/5].

BİBLİYOGRAFYA**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)****Defterler**

Sadaret Defterleri (A.d.), 612, 855.

Bab-ı Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEO., AYN.d.) 860.

Kıbrıs Mutasarrıflığının Sadaret, Maliye, Dahiliye, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, Zabtiye, Defterhâne-i Amire, Evkâf, Bahriye, Maarif Nezaretleri ile Yaptığı Yazışmaları Havi Gelen-Giden Hulasa Kayıt Defteri (TŞR.KB. d.), 24.

Kıbrıs Mutasarrıflığı 30 Numaralı Defter (TŞR. KB. d.), 30.

Kıbrıs Mutasarrıflığı 35 Numaralı Defter (TŞR. KB. d.), 35.

Maliyeden Müdevver Defter, (MAD.d) 11205.

Belgeler

Babıali Evrak Odası Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (A. MKT.MHM.)

446/32; 442/33; 466/36.

Dahiliye Mektubi (DH.MKT.)

615/22.

İrade Dahiliye (İ. DH.) 611/42614(3); 631/43873(1-2); 630/43834 (2); 674/46960 (2).

İrade-i Şura-yı Devlet (İ. ŞD.)

6/2948 (2).

Hariciye Tercüme Odası (HR. TO.)

248/13.

Şura-yı Devlet (ŞD.)

245/35; 2115/37; 2379/5226.

Taşra Evrakı, Kıbrıs Mutasarrıflığı Mabeyn, Sadaret ve Büyük Dairelerin Yazışmaları (TŞR.KB.NZD)

196/26; 196/67; 196/111; 199/58; 199/72; 205/37.

Taşra Evrakı Kıbrıs Mutasarrıflığı Mahalli Belgeleri Baf Kazası, (TŞR.KB.BF.)

66/3; 66/32; 66/41; 67/66; 67/79.

Taşra Evrakı Kıbrıs Mutasarrıflığı Mahalli Belgeleri Girne Kazası, (TŞR.KB. GN.)

92/6

Taşra Evrakı Kıbrıs Mutasarrıflığı Mahalli Belgeleri Magosa Kazası, (TŞR. KB. MG),

143/40; 143/80; 143/111; 143/154; 143/161; 143/203.

Taşra Evrakı Kıbrıs Mutasarrıflığı Mahalli Belgeleri Tahrirat Kalemî, (TŞR.KB.THR)

42/31; 42/139; 43/109; 43/150; 45/21; 46/8; 46/35; 46/39.

Taşra Evrakı Kıbrıs Mutasarrıflığı Mahalli Belgeleri Tuzla Kazası, (TŞR.KB. TL.)

156/5; 156/8; 156/9; 156/12; 156/20; 156/21; 156/33; 156/36; 156/37; 156/52; 156/57; 156/60; 156/61; 156/64; 156/69; 156/71; 156/74; 156/79; 156/84.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrak-ı Umûm Vilayetler Tahrirâtı, (Y. PRK.UM.)

11/56.

Kıbrıs Milli Arşivi (KMA)

Evamir Defteri,

Nr. 13.

Fetva Eminliği

Kutu:7, Dosya:50, Gömlek: 1, Belge:1.
Kıbrıs Şeriye Sicilleri, (KŞS.)
17.
The Cyprus Gazette,
Nr. 760, 22 May 1903.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

- Alastos 1976 D. Alastos, *Cyprus in History*. London 1976.
- Altundağ 1947 Ş. Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma". *AÜDTCFD* Vol. 2. (1947) 187-197.
- Atasoy 2011 A. Atasoy, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Nüfus Coğrafyası". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/15. (2011) 29-62.
- Ayar 2012 M. Ayar, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Tuzla (Larnaka): Ticaret, Ticaret Mahkemesi ve Konsolosluklar". *Histories of Ottoman Larnaka*, Edited by Evangelia Balta-Theoharis Stavrides-Ioannis Theocharides, İstanbul (2012) 347-380.
- Aytekin 2000 H. Aytekin, *Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı*. Ankara 2000.
- Bayar 2013 Y. Bayar, *1873-1875 Orta Anadolu Kitlığı*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2013.
- Cesnola 1877 L. P. Cesnola, *Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs, and Temples*. London 1877.
- Cobham 1969 C. D. Cobham, *Excerpta Cypria Materials for a History of Cyprus*. New York 1969.
- Çevikel 2000 N. Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*. Gazimağusa 2000.
- Çevikel 2006 N. Çevikel, *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*. İstanbul 2006.
- Çiçek 2002 K. Çiçek, "Kıbrıs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 25 (2002) 374-380.
- Çoruh 2008 H. Çoruh, *II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdari, İktisadi ve İctimai Yapısı (1808- 1839)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul 2008.
- Dinç 2010 G. Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya 2010.
- Duran 1990 B. Duran, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türkiye Tarımındaki Gelişmeler (1870-1914)". *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*. Ankara (1990) 319-342.
- Dündar 1998 R. Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya 1998.
- Erdoğan 1993 M. A. Erdoğan, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü (1570-1571)". *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*. Ankara (1993) 45-56.

- Erdönmez 2004 C. Erdönmez, *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. Isparta 2004.
- Erler 2002 M. Y. Erler, "Kıbrıs'ta Çekirge İstilasası (1845-1869)". *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (2002) 195-204.
- Erler 2010 M. Y. Erler, *Osmanlı Devletinde Kuraklık 1800-1880*. İstanbul 2010.
- Ertürk 2011 V. Ertürk, "Akşehir Sancağından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23 (2011) 45-58.
- Genç 2012 M. Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul 2012.
- Gökçe 1999 T. Gökçe, "1572-1573 yıllarında Kıbrıs'ta İskân Edilmek Üzere Karaman ve Rum Vilayetlerinden Sürülen Aileler". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi III* (1999) 9-74.
- Griggs et al. 2014 C. Griggs et al., "A 250 year Annual Precipitation Reconstruction and Drought Assessment for Cyprus from Pinus Brutia Ten. Tree-Rings". *International Journal of Climatology* 34 (2014) 2702-2714.
- Güçer 1964 L. Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul 1964.
- Halaçoğlu 1993 Y. Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası". *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Gazi Mağusa (1993) 57-61.
- Hill 1972 G. Hill, *A History of Cyprus, IV*. Ed. H. Luke. London 1972.
- Hutchins 1909 D. E. Hutchins, *Report on Cyprus Forestry*. London 1909.
- İnalcık 1971 H. İnalcık, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest". *MBKTK* (1971) 59-77.
- İnalcık 1997 H. İnalcık, "The Recent History of Cyprus". Ed.: E. Doğramacı. *Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies*. Gazimağusa (1997) 25-32.
- Jennings 1988 R. C. Jennings, "The Locust Problem in Cyprus". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 51/2 (1988) 279-313.
- Kallek 2002 C. Kallek, "Kile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25 (2002) 568-571.
- Kapluhan 2013 E. Kapluhan, "Türkiye'de Kuraklık ve Kuraklığın Tarıma Etkisi", *Marmara Coğrafya Dergisi* 27 (2013) 487-510.
- Karaca 1999 B. Karaca, "XVI. Asırda Teke Yöresinden Kıbrıs'a Yapılan Sürgünler". Ed. G. Eren, *OSMANLI*, Vol.: IV. Ankara (1999) 649-654.
- Kılıç 2002 O. Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtliklar". Eds. H. C. Güzel, K. Çiçek – S. Koca, *TÜRKLER* 10 (2002) 718-730.
- Lang 1878 R. L. Lang, *Cyprus: Its History, Its Present Resources, and Future Prospects*. London 1878.
- Löher 1878 F. V. Löher, *Cyprus, Historical and Descriptive*. London 1878.
- Luke 1989 H. Luke, *Cyprus Under Turks 1571-1878, A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levant Company and After*. London 1989.
- Makhairas 1932 L. Makhairas, *Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle'*. Ed. with a translation and notes by R. M. Dawkins, I. Oxford

- 1932.
- Orhonlu 1971 C. Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)". *MBKTK* (1971) 91-98.
- Osmanlı 2000 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000.
- Özkul 2010a A. E. Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasında Yapılan Ziraat ve Hayvancılık", *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2*. Ed.: R. D. Özbay, F. Solak, Y. Bülbül - G. Çelik, İstanbul (2010) 283-295.
- Özkul 2010b A. E. Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*. Ankara 2010.
- Pakalın 1993 M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul 1993.
- Purcell 1969 H. D. Purcell, *Cyprus*. New York 1969.
- Ravenstein 1878 E. G. Ravenstein, *Cyprus: Its Resources and Capabilities with Hints for Tourists*. London 1878.
- Robinson 1878 P. Robinson, *Cyprus: Its Physical, Economical, Historical, Commercial and Social Aspects*. London 1878.
- Sade 2008 B. Sade, "Yeni Boyutlarıyla Kuraklık ve Nadas". Ülkesel Tarım Sempozyumu. Konya (2008), 230-235.
- Samani 2006 H. Samani, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara 2006.
- Stavrides T. Stavrides, *Studies On The History of Cyprus Under Ottoman Rule*. İstanbul 2012.
- T.C. Resmi Gazete T.C. Resmi Gazete Kanun No: 199, 7. 1. 1961, 10701, 2979.
- Ünsal 2012 E. Ünsal, *Mikro İktisat*. Ankara 2012.
- Yaylalı 2004 M. Yaylalı, *Mikro İktisat*. İstanbul 2004.
- Yılmazçelik 2005 İ. Yılmazçelik, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde (Anadolu'da) Meydana Gelen Tabii Afetler". *XIV. Türk Tarih Kongresi II*. Cilt I. Kısım (2005) 665-693.
- Yorgancı 2004 A. Yorgancı, "Kuzey Kıbrıs'ta Arazi Kullanımı Açısından Uygun Buğday Alanlarının Mekânsal Analizi". *3. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri* (2004) 1-16.